

UDK 324 (497.5) »1871«
949.75 »1871«

Pregledni rad
Primljeno: 15. XII. 1995.

Kako su narodnjaci pobijedili na izborima 1871.? (Nepoznata brošura Ivana Mažuranića?)

MIRAKOLAR-DIMITRIJEVIĆ

Filozofski fakultet, Zagreb, Republika Hrvatska

Pobjeda narodnjaka na izborima 1871. svakako je značajna prekretnica ma koliko kasnije dolazilo do podjele unutar ove stranke. Na ovim izborima narod u Hrvatskoj je na određeni način pružio otpor politici unionista. U ovom radu pokušavam jednu do sada gotovo nikada spominjanu brošuru koja je izašla uoči izbora pripisati Ivanu Mažuraniću, i to ponajviše na osnovi ličnosti koje se u brošuri spominju kao unionisti, a koji su u vremenu Mažuranićeva banovanja bili gotovo svi izbrisani s političke scene.

Izbori 1871. prekretnica su u političkom životu Hrvatske u devetnaestom stoljeću. Na ovim izborima pobijedili su članovi Mažuranićeve stranke, Hrvati i Srbi zajedno, a protiv unionista, koji su zapravo zagorsko plemstvo i plemstvo triju slavonskih 'upanija, koje zastupaju agrarni razvoj Hrvatske na potezu sjever-jug, nasuprot stavu narodnjaka koji zastupaju trgovački razvoj u smjeru istok-zapad. Iz brošure *»Gradjanom i seljakom u Hrvatskoj i Slavoniji u oči izborah godine 1871.«*, razmatrane u ovom radu, doznajemo tko su bili ti unionisti, mađaroni, i utvrđujemo, daje među njima bilo mnogo osiromašenih plemića i svećenika, ali da im je svima karakteristika da su bili među osnivačima naprednih gospodarskih i kulturnih institucija u Hrvatskoj, osobito Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva pa dakle i pretplatnici i suradnici *Gospodarskog lista*, te da su i oni bili zastupnici ako ne i nosioci određenog progressa. Oni su bili grupa koja je uz pomoć oslonca na Mađarsku željela potražiti sanaciju znatno ugroženog gospodarskog, u prvom redu poljoprivrednog posjeda Hrvatske, pa su se njima priklonili i neki bivši ilirci. Iz ovog materijala, koji je vrlo vjerojatno napisao Ivan Mažuranić, vidimo kojom su se metodom poslužili narodnjaci u procesu osvajanja vlasti i kako su, prikazavši unioniste kao lopove, ove potpuno eliminirali i iz redova opozicije u daljem političkom životu Hrvatske, pa se rijetko koji kasnije pojavljuje na političkoj sceni.

Ivan Mažuranić (Novi Vinodolski, 18. kolovoza 1814. - Zagreb, 4. kolovoza 1890.) bio je poslije Josipa Jelačića i Josipa Šokčevića treći istaknuti hrvatski ban i jedini koji je dobio naziv iz milja: »ban pučanin«. Nije taj naziv Mažuranić dobio zbog svog pučkog porijekla, nego zato što se u svojoj politici prvi obraćao »građanima i seljacima«, djelujući više pisanom riječju nego govorom, a i to vrlo vješto i vrlo pametno. Kao predsjednik Hrvatskog sabora 1872. on je 1873. došao na bansku stolicu u vremenu kada je Hrvatska gubila svoj državno-pravni položaj pred 'estokim i dobro organiziranim naletom Mađara. U vrlo nepovoljnim uvjetima, Mažuranić je pokušao izboriti spajanje Hrvatske granice s civilnom Hrvatskom i iskoristiti pravo koje mu je dano Hrvatsko-ugarskom nagodbom da poboljša upravu na području sudstva i školstva, te vjere. Nagodba je dopuštala njegovu intervenciju samo na polju sudstva, prosvjete i vjere, i Mažuranić je na tom području učinio sve što je mogao, iskoristivši sve svoje moći i ovlasti, te je zaustavio proletarizaciju prekinuvši dijeljenje kućnih zadruga, izvršio reformu školstva i osnovao Zagrebačko sveučilište. Na Sveučilištu su se imali obrazovati mladi ljudi koji bi znali i politički misliti i u danom trenutku zatražiti da upravljanje gospodarstvom u Hrvatskoj uzmu svoje ruke, pa nije slučajno daje Blaž Lorković prvi predavač ekonomije na tom sveučilištu, jer se samo preko nastave moglo djelovati i u gospodarstvu. Mažuranićev koncept političkog i gospodarskog osamostaljivanja Hrvatske bio je gotov već 1848, kada je izradio spis »*Hervati Mađarom*«, koji je izašao u Karlovcu kod Ivana Nepomuka Pretnera, i koji je pretiskan 1994. u Karlovcu u tiskari »Pečarić & Rađočaj«. Mažuranić je više od svega želio gospodarski snažnu Hrvatsku, a to se je moglo ostvariti samo onda ako se stvori cjelovita Hrvatska. Suočeni s realnošću daje Dalmaciju i Istru prisvojila Austrija, a Međimurje Ugarska, radio je na tome da se barem Hrvatska vojna krajina pripoji Hrvatskoj, te je pravoslavno pučanstvo na području Hrvatske tretirao kao hrvatske Srbe, vjerne caru i domovini. Mažuranić se je pri tome oslanjao na školovani vojni kadar Hrvatske vojne krajine, tj. na ljude kakav je bio Ognjeslav Utješenović Ostrošinski, računajući na uvažavanje slavenskih naroda u okviru Monarhije i preuređenje Monarhije u tom pravcu. Po mojemu mišljenju, potrebno je preispitati sve proglose iz druge polovice devetnaestog stoljeća. Čini se da je Mažuranić, poučen neugodnostima koje je imao zbog iskazivanja otvorenog neprijateljstva prema Mađarima 1848. godine, imao puno neugodnosti, pa je kasnije bio mnogo oprezniji i nije potpisivao političke proglose, pogotovo stoga stoje njegova brojna obitelji bila ovisna o njegovoj plaći, zaradi i položaju. Čak se i dopunski osigurao navevši neke od svojih prijatelja da poreknu njegovo autorstvo za te dokumente. Istodobno je vidio na primjeru Eugena Kvaternika da otvoreni opozicionalizam iskazan preko potpisanih članaka ili preko govora u Hrvatskom saboru dovodi do krajnje bijede, onemogućavajući rad za dobro naroda preko činovničkog mjesta u administrativnoj upravi. Dakle, postupao je slično kao Izidor Kršnjavi na kraju stoljeća.

Mažuranić je svoje »poslanice« tiskao čak u Pragu, kamo mađarska vlast nije dosegala jer je Češka po nagodbi bila pod Austrijom, i gdje nitko nije vodio istragu o autoru i motivima objavljenog djela, zaštićujući se tako dvostruko. Međutim, to

je otežavalo distribuciju proglašenja, pa su danas ovi tiskani anonimni primjerci prava rijetkost. Postoji dakako mogućnost da je brošura »*Gradjanom i seljakom...*« tiskana i u Zagrebu, samo da je navedeno da je tiskana u Pragu. No u tom bi se slučaju morala izvršiti komparacija slova i provesti dodatno istraživanje.

Kada se prouče svi radovi koji se bave Mažuranićem,¹ vidi se da do danas nije iskazana potpuna Mažuranićeva politička djelatnost, a tvrdnja da je Mažuranić bio »Slavoserb austrofilске orijentacije« (koristim ovaj izraz dr. Ante Starčevića, iako se kod Mažuranića radilo o jednoj posebnoj varijanti koja je željela vodeću ulogu u nekoj velikoj južnoslavenskoj državi Hrvatima i Srbima iz Hrvatske), previše je pojednostavljena i uz to nepotvrđena.

Mažuranića je, dakako, zbog nepotpisanih materijala teško »uhvatiti«, jer postoje brojni neautorizirani spisi koji u historiografiji nisu iskazani kao bitni u njegovoj političkoj djelatnosti, a ipak su to bili. Na pomisao da se Mažuranić skrivao iza nepotpisanih akata, bilo je nagovještaja i kod nekih drugih povjesničara. Tako je, na pr., Josip Horvat »Političke iskrice« u *Slavenskom Jugu*, koje izlaze od 10. prosinca 1848. do 20. siječnja 1849, pripisao Mažuraniću, jer da stil, jezgrovitost i mirnoća upućuju na Mažuranića, i da nema nikog drugog tko bi mogao tako nešto napisati.² Slično je ustvrdio i J. Šidak pišući o Mažuraniću i pripisujući mu »Molbenicu« od 6. svibnja 1849, kao i spis »Uvjetno ili bezuvjetno?« iz početka 1864. godine.³ Brošura »Uvjetno ili bezuvjetno?« pripisuje se odvjetnicima Nikoli Krestiću i Maksimilijanu Prici, jer je Mažuranić u tom vremenu kancelar hrvatsko-slavonske dvorske kancelarije u Beču. Šidak navodi da neka stilska obilježja toga spisa podsjećaju na Mažuranićev način izražavanja, ali ga izjava Mažuranićeva suvremenika Adolfa Vebera Tkalčevića odvraća od Mažuranićeva autorstva. I Vaso Bogdanov je bio sklon pripisati autorstvo »Rujanskog manifesta«⁴ Ivanu Mažuraniću. A kada tri intelektualca govore o mogućnosti daje Mažuranić napisao vrlo važne izjave i iskaze, koji nisu potpisani, tada doista možemo tu vjerojatnost uzeti u obzir. Pojava pisanja nepotpisanih važnih dokumenata osobito je došla do izražaja poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe, kada Mažuranić ništa drugo i ne radi nego priprema teren za izmjenu teških odredaba Hrvatsko-ugarske nagodbe, koje su gušile Hrvatsku i gospodarski i politički. Ako se Mažuraniću ne pripíše autorstvo ovih spisa iz 1864. i 1871. nije moguće shvatiti odakle privrženost puka Mažuraniću, nedodirljivost ovog lika u vremenu kada se na njega napada zbog autorstva doista dubioznog »*Smrt Smail age Cengića*«. Ako se Mažuraniću prizna autorstvo ovih anonimnih spisa, ispunjava se vakuum, što je opravdano i time što je nezamislivo da bi Ivan Mažuranić u naponu snage mogao šutjeti,

¹ Rudolf Horvat, Ban I. Mažuranić o 40-godišnjici smrti njegove. *Hrvatsko kolo*, XI.(1930.), 41–84; Milutin Nehajev, O Ivanu Mažuraniću, kancelaru i banu. *Hrvatska revija*, XI.(1930.), 525–536. i 637–651; Milorad Živančević, Ivan Mažuranić, Novi Sad, 1964.; Dragutin Pavličević, Ivan Mažuranić kao političar. *Dometi*, IV.(1971.), br. 9, 84–97.

² Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939.*, Zagreb, 1962, 166.

Jaroslav Šidak, Ivan Mažuranić kao političar. *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973, 292 i 293.

⁴ Vaso Bogdanov, *Živa prošlost*, Zagreb, 1957, 227.

raspoložujući britkim primorskim jezikom koji nikoga nije štedio, ali i svjetskim pogledima na život i svijet.

Neprilično je tvrditi da Mažuranić »nije imao sposobnosti stranačkog vode«. ⁵ Ta kako bi toliko učinio kao ban da nije imao te sposobnosti? Druga je stvar kojom se je metodom morao Mažuranić služiti nakon što su mu se 1848. godine otvorile oči, kada je bio izložen tvrdnjama i prijetnjama Srba s istoka koji su inzistirali na apsolutnom jedinstvu tvrdeći da su u Hrvatskoj Srbi svi štokavci. Mažuranić je među prvima shvatio da budućnost Hrvatske treba biti u »posebnosti« i u gospodarskom obogaćivanju prostora nastanjenog Hrvatima i Srbima na području Trojednice, tj. kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Uostalom u Karlovcu je prošao dobru školu koja mu je dala pečat ponašanja za čitav kasniji život. Dakako, Mažuranić kroz cijeli svoj vijek nije imao isto mišljenje o događajima, ljudima i strankama. Kako je politika bila virulentna, tako je bio i njegov život isprepleten mnogim utjecajima i on je prilagođavao svoje stavove životu.

Zna se da je Mažuranić tvorac čl. 42. od 1861, koji je Hrvatskoj u vrlo nepovoljnim prilikama osigurao ipak autonomiju, tj. »Hrvatska je voljna stupiti u realnu uniju s Ugarskom ali tek kada joj se prizna samostalnost, neovisnost i teritorijalna cjelokupnost«. I u brošuri »Gradjanom i seljakom u Hrvatskoj i Slavoniji u oči izborah godine 1871.« se to dokazuje, izvrgavajući istodobno teškoj kritici Hrvatsko-ugarsku nagodbu s političke i s gospodarske strane, ocijenivši iz političkih razloga negativno kredibilitet većine najpovjerljivijih ljudi Levina Raucha, premda, dakako, istraživanje pokazuje da niti Rauch, a niti unionisti baš nisu bili tako crni i tako negativni kako im to pripisuje historiografija.

Naša brošura prethodila je »Rujanskome manifestu«, i ona je bila odlučujuća za pobjedu Narodne stranke na svibanjskim izborima 1871. godine, jer je i napisana na Uskrs 1871. godine. Na svibanjskim izborima Mažuranić je bio izabran u bjelovarskom izbornom kotaru, dakle na području koje je prvo pristupilo demilitarizaciji, i gdje se je Mažuranić i kao ban okušao na »razvojačenju«, i na uvodenju građanske uprave na području dijela nekadašnje Vojne granice.

Narodna je stranka 20. rujna 1871. - nakon trećeg raspusta Hrvatskog sabora koja je i u mjesecu svibnju stekla neospornu većinu u Saboru, objavila poznati »Rujanski manifest«, za koji i Vaso Bogdanov tvrdi da ga je ne samo potpisao već i sastavio Ivan Mažuranić. ⁶ Već sam kod spisa iz 1864. iskazala Mažuranićevu taktiku, koji je nastojao upravo na taj način skrenuti sa sebe pozornost kao s potencijalnog autora.

Kada se prouči brošura »Gradjanom i seljakom u Hrvatskoj i Slavoniji u oči izborah godine 1871.«, tada postaje jasno ne samo kakvom je sistemu bila izvrgnuta Hrvatska i Slavonija Nagodbom, već otkriva i kako je Ivan Mažuranić radio da bi došao na mjesto hrvatskog bana. Oštrom kritikom Nagodbe iz 1868, razotkrivanjem jednoga društvenog sloja izabranog potkraj 1867. u Hrvatski sabor, koji je

⁵ J. Šidak, n. dj, 299.

⁶ V. Bogdanov, n. dj, 227. No povjesničara Vera Ciliga dovodi u sumnju Mažuranićevo autorstvo na temelju izjave Račkoga (V. Ciliga, Prilog ocjenu Rujanskog manifesta Narodne stranke od 20. IX. 1871. *Historijski zbornik*, 11, 1961, 228.).

iznevjerio hrvatski narod iskoristivši svoj položaj za stvaranje boljih materijalnih pozicija, i savjetom kako da se putem izbora 1871. izađe iz krize. Dakako, i to je Mažuranićevo banstvo imalo svoju cijenu, pa je morao dati ustupke i Srbima i Židovima. No on je mislio da će se lagano izaći na kraj s drugima, a prve je kanio pridobiti surađujući s njima, i iskoristivši njihove sposobnosti, stoje primjer Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog najbolji primjer. No, bilo je obratno i, nakon okupacije Bosne i Hercegovine od austro-ugarskih četa Srbi su pokazali da svojataju Bosnu, ali ne kao dio Hrvatske već kao dio tada već potpuno osamostaljene kneževine Srbije.

Iako nepotpisana i objavljena u Pragu uoči svibanjskih izbora 1871, spomenuta brošura odaje Mažuranićevo pero i sve oznake načina njegova mišljenja i izraza. Nije to mogao napisati ni Ivan Vončina ni Bogoslav Sulek, ni itko drugi. Podaci koje iznosi u toj brošuri mogli su biti poznati samo nekome tko je bio upoznat s prihodima Hrvatske i Krajine, kao i s onima koji su predstavljali intelektualnu i upravljačku elitu Hrvatske, Ugarske i Austrije, netko tko je bio blizu vlasti i njenim nositeljima. Mogao bi to eventualno napisati Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, ali gaje njegova nacionalnost isključila kao autora. Brošura odaje i posebnu ljubav pisca prema moru, a Ivan Mažuranić je iz Vinodola. On u spomenutoj brošuri iskazuje svoje nesimpatije prema Mađarima, pa je čak i protiv dr. Ante Starčevića, dakle, ostaje na stajalištu Narodne stranke, koja gradi svoju politiku na dugoročnom cilju: samostalnoj Hrvatskoj, odnosno na blizom cilju: ostvariti što veću i što cjelovitiju Hrvatsku suradnjom Hrvata i Srba na hrvatskim prostorima. Opaske uz Svetozara Kuševića pokazuju da nije bio za preveliko prijateljstvo sa Srbima iz kneževine Srbije, kao i tada je osjećao opasnost koja dolazi od njegovanja ideologije cara Lazara i Dušana na hrvatskim prostorima, ali je još više bio protiv Mađara, koji su tada direktno ugrožavali vitalne interese Hrvatske, iskazujući to na zajedničkom saboru tako što su poricali hrvatskim poslanicima pravo na služenje hrvatskim jezikom na saboru, i kršeći osobito preko Rijeke stara prava hrvatskog naroda daljim parceliranjem Hrvatske. Sve ličnosti koje Mažuranić kritizira u brošuri, koja se ovdje objavljuje, kao negativne doista su za vrijeme njegova banovanja bile udaljene od vlasti i uprave, ako su im mjesta potpadala pod bansku nadležnost, pa je i to jedan dokaz da je ova brošura Mažuranićeva. Ovako temeljitu čistku mogao je učiniti samo ban, čovjek koji je na hrvatskim prostorima bio vladar, prvi među prvima. Na Mažuranićevo autorstvo upućuje i to da se njegovo ime u čitavoj brošuri ni jednom ne spominje.

Po svemu sudeći, ova brošura iz 1871. nije bila poznata dr. Šidaku i drugim povjesničarima, ali je za nju znao publicista Zvonimir Kulundžić, iako je nije prepoznao kao Mažuranićevo djelo, zaključujući krivo daje pisac propao na izborima 1871, a radi se o izborima potkraj 1867. godine.⁷ Ovaj primjerak kojim sam se koristila u ovom radu, nosi žig biblioteke prof. Gjura Szabe, a dobila sam ga na korištenje od dr. Milivoja Hrnčića, unuka povjesničara dr. Rudolfa Horvata, pa mu ovom prilikom najljepše zahvaljujem.⁸

⁷ Zvonimir Kulundžić, *Odgonetavanje »Zagonetke Rakovica«*, Zagreb, 1994, 19.

⁸ Brošuru posjeduje i Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu.

Mažuranić je napisao »*Manifest 1848. protiv Mađžara*«, a i kasnije ne samo da prati, već i da direktno intervenira u politički razvoj Hrvatske. Bilo bi zanimljivo objaviti pod zajedničkim imenom sve te materijale, koji kontinuirano prate jednu nesretnu politiku jednog nesretnog vremena u kojem moramo tražiti djelomično i izvor naših današnjih poteškoća i nesreća. Obaviještena sam da dr. Petar Korunić priprema takvu jednu ediciju, a mnogo toga je skriveno i neiskorišteno u zapisnicima Hrvatskog sabora. Želeći pripomoći tom velikom poslu, priredila sam za objavljivanje integralni tekst brošure »*Gradjanom i seljakom u Hrvatskoj i Slavoniji u oči izborah godine 1871.*«, svjesna da time prelazim preko granica silne opreznosti s kojom povjesničar treba da radi s povijesnim izvorima, odnosno s tzv. Sidakovom školom, ali koja nas na našim prostorima nikada ne može dovesti do prave istine i cjelovite povijesti, jer se tako povijest nije stvarala. Opreznost je majka mudrosti, ali ta poslovice u našem slučaju ne može objasniti kretanja na povijesnoj sceni i dovodi do izvjesne sterilnosti povjesničara, koji ne mogu zadovoljavajuće objasniti pojedina povijesna zbivanja.

Mislim da u svakom slučaju treba korigirati mišljenje da je »*Horvati Mađarom*« iz 1848. posljednje veće djelo Ivana Mažuranića koje stoji na granici između literature i politike.⁹ Naprotiv, ono je prvo u nizu poruka. Samo zbog bremenitosti hrvatske politike, zbog potrebe da se mišljenja i mijenjaju a ne petrificiraju, Mažuranić poslije 1848. nije potpisivao svoja politička djela i proklamacije.

Tekst je brošure zanimljiv i stoga što pokazuje da je narodnjaštvo zastupalo interese novoga građanskog sloja koji je želio na vlast, a koji je ponikao na potezu Sisak - Karlovac - Hrvatsko primorje, i koji je želio maknuti s vlasti pomalo zastarjelo tradicionalno plemstvo sjeverozapadne Hrvatske, već preživjelo, u dobroj mjeri madarizirano, jer je izlazilo iz mađarske škole, ali vjerojatno ipak ne tako loše kako se to očitava u našoj historiografiji, s time da je među njima bilo dosta onih koji su vukli korijenje od starog hrvatskog plemstva, odnosno koji su se već posve naturalizirali na našim prostorima. To se može i dokazati kada se pode tragovima istraživanja povjesničara umjetnosti, pa bi bilo potrebno valorizirati ove unioniste, od kojih neki pripadaju najstarijem plemstvu naših prostora, i s drugih strana. Bio je to zapravo sukob dviju koncepcija, jedne koja je nastavljala politiku pravnika i ekonomiste Nikole Škrleca (1729-1799) i koja je željela Hrvatsku gospodarski vezati uz Ugarsku, i druge koja je bila za južnoslavensku koncepciju bez Mađara, i uopće bez neslavena.

Brošura vrvi imenima i podacima, često nedorečenima i zakukuljenima, s prisjećanjem na neku ličnost bez navođenja njena punog imena i prezimena, ali nam ti podaci mogu biti izvanredno korisni za razumijevanje onog vremena. Pokušala sam stoga kroz bilješke objasniti o čemu se radi, premda, dakako, nisam do kraja uspjela pronaći sve potrebna podatke, pa su bilješke pomalo neujednačene, a mnoge i nepotpune.¹⁰ One su onakve kakve sam uspjela načiniti u

⁹ *Vjesnik*, 11.VIII.1994. - Živana Morić, Mažuranićev glas slobode. U povodu objavljivanja reprint izdanja od Matice hrvatske u Karlovcu.

¹⁰ Mnoge bilješke su nadopunjene podacima iz knjige Agneze Szabo, *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873.*, II., Zagreb, 1988.

sadašnjem trenutku, pa će na tom poslu trebati nastaviti i još mnogo raditi kako bi se prikazalo da su tzv. unionisti bili mnogo manje negativni nego što im se pripisuje i da su ipak ostvarili u Hrvatskoj, osobito na njenom sjeverozapadnom dijelu, koje im je bilo matično, mnogo dobrog i pozitivnog. Oni su smatrali da se Hrvatska može izvući iz gospodarske krize u procesu raspadanja veleposjeda samo osloncem na jačeg, borbenijeg i snažnijeg susjeda, a težište su stavljali na poljoprivredu. Narodna stranka, pak, zastupa podunavsku tržišnu koncepciju povezivanja s istokom, oni vide izlaz u trgovini i u liberalizaciji društva, a ne u spašavanju feudalnog veleposjeda, i u tome Hrvati traže suradnju sa Srbima, koji su već odmaknuli ispred Hrvata.

Uoči izbora Narodna stranka je 1. svibnja 1871. izdala i Proglas da će se boriti za cjelokupnog i neodvisnost Hrvatske i Mrazović je javno vodio ovu izbornu borbu. No uspjeh je vjerojatno postigla ovdje objavljena brošura. Od 65. izabranih zastupnika na izborima koji su izvršeni poslije izlaženja brošure unionisti su dobili 13, Starčević je izabran u Krapini, a Narodna stranka je dobila 51 izborna kotara. Kraljevim otpisom od 8. lipnja 1871. banskoj Hrvatskoj su vraćeni gradovi: Bjelovar, Senj, Ivanić, Vojni Sisak, te varaždinska Krajina, tj. križevačka i đurđevačka pukovnija. No dalje od toga car nije išao za banovanja Mažuranića, čija stranka počinje upravo zbog niza neriješenih pitanja počinje pokazivati velike pukotine, i 1879. godine Srbi osnivaju svoju Srpsku stranku pokazujući i svoje posebne interese. Naime gospodarske prilike u Hrvatskoj bile su izvanredno teške. Mjesta za uključivanje u gospodarski razvoj bilo je malo, a zbog kronične nestašice kapitala štedionice se uglavnom osnivaju kao dionička društva. Nejedinstvenost i prostorna rascijepjenost razara narod na području Hrvatske, a Hrvati su svojim animozitetom naspram Mađara udarili jednim lošim pravcem, jer Srbi se upravo tada, kada narodnjaci odbijaju suradnju s Mađarima, povezuju s Mađarima na vlasti, izborivši si mnoge povlastice, dok istodobno Nagodba svojim ograničavanjima djeluje destruktivno na Hrvatsku koja se ne može gospodarski razvijati u skladu sa svojim potrebama i zahtjevima vremena. Eliminacijom hrvatskih mađarona na izborima 1871, stoje učinjeno upravo ovom brošuricom, nakon odlaska Mažuranića s banske stolice otvorenje put u zagrebački i peštanski sabor novim mađaronima, uglavnom Srbima koji su studirali na mađarskim sveučilištima i koji su znali mađarski jezik. Upravo stoga je važno znati tko su bili mađaroni u vremenu Levina Raucha i kako su oni maknuti da bi se mogla izvesti ova izmjena. Rauchovi mađaroni zalagali su se za Hrvatsku kojom dominira poljoprivreda, a to je bilo ono čime se ni Mažuranić ni oni koji su došli poslije njega više nisu zadovoljavali.

Tekst brošure glasi:

»GRADJANOM I SELJAKOM U HRVATSKOJ I SLAVONIJI U OČI IZBORAH GODINE 1871., U Pragu. Tiskom Dra Ed. Gregera.¹

Saborski su izbori pred vrat²

Hoćete li da vam sabor bude opet onakov, kakav bijaše za Rauchova banovanja? Toga vi nećete. Zato slušajte moj savjet, što vam ga dajem.

Ja imam pravo svjetovati vas, jer sam se kao i vi rodio u ovoj zemlji, jer mi je u njoj živjeti kao i vam, jer mi je za nju odgojiti svoju djecu, koja želim da budu sretna u sretnoj domovini.

Birali ste svoje zastupnike god. 1867. i vidjeli ste, kako se je tu radilo.³ Obećavalo vam sva dobra, ako izaberete svojim zastupnici ljude, koje su vam po zapovjedi zloglasnoga Rauch-bana preporučali vaši gradski načelnici i kotarski sudci. Slalo vam soldate i žandare na birališta, da vas prestraše. Mitilo vas i vodilo u krčme, da vas na svoju stranu zavedu. Varalo vas, da će vam štibra ili porcija biti manja, da će sol biti jeftinija, duhan slagji, da nećete davati vojnikah, u obće: da će se povratiti liepa stara vremena, ako svojim zastupnikom izaberete vladinoga ugodnika.

Većina se je žalibože dala prevariti.

Barun Rauch⁴ postigao je, za čim je celi svoj život težio: izdao je pomoću zastupnikah vaših prava i slobostine vaše Magjarom, a ovi mu u uzdarje dadoše neograničenu vlast, da zajedno s drugovi svojim po domovini našoj harači kao po bezpravnoj kakovoj zemlji.

¹ Mažuranić je imao u Češkoj dobrih prijatelja, a upravo oko 1871. Mato Mrazović (rod. u Visokom 1824.) odlazi u Prag. Nije loše napomenuti daje i drugo izdanje »Pogleda u Bosnu« Ivanova brata Matije Mažuranića tiskano 1845. u češkom prijevodu, a kao prevodilac je potpisan Vilem Dušan Lambl. Dakako mogućnosti kako je brošura odnijeta na tiskanje u Prag su velike.

² Ova je brošura napisana za izbore uoči Sabora sazvanog za 1. lipnja 1871. godine.

³ Prethodni izbori bili su provedeni potkraj 1867. i carskim reskriptom je cenzus snižen od 50, 20 i pet forinti na 30, 15 i pet forinti, pa je trebalo u mjesec dana sastaviti nove liste birača. U Sabor 1868. su ušli i knezovi, grofovi i baruni ako imaju u gruntovnici posjed s kojim je do 1848. bila povezana sudska jurisdikcija, a budući da su to uglavnom bili plemići proaustrijske orijentacije, oni ne dolaze u Sabor, već s ispričavaju ili izostaju sa zasjedanja u najvećoj mogućoj mjeri. Učestale ostavke izbornog odbora koji se time bavio upućivale su na velike teškoće. Bilo je propisano da se od gradova izaberu 23, a od županija 43 zastupnika. Sabor je trebao započeti 2. prosinca 1867, a započeo je 8. siječnja 1868. godine, s time da su zbog ostavke pojedinih zastupnika ili napuštanja Sabora tijekom čitave 1868. obavljani naknadni izbori i verifikacije novih zastupnika, pa je izuzetno teško pratiti tko je radio u Saboru i kakav je bio njegov sastav.

⁴ Barun Levin Rauch (Lužnica, 6.X.1819.-25.VIII.1890.) bio je ban 1868.-1871. Voda unionističke stranke. Inauguriran za bana bio je od senjskog biskupa Vjenceslava Soića, kojega je za to ovlastio kralj. Zbog korupcionaške afere oko isušivanja Lonjskog polja morao

Uzmite poreznu knjižicu u ruke, pak gledajte, nije li vam danas porez mnogo veći, nego li bijaše prije tri godine? Je li vam sol jeftinija ili vam je lakše saditi ili kupiti duhana? Nestavlja li se sada više momakah pod soldačku pušku, nego seje stavljalno prije? Nisu li vam svakojaki danci teretniji i nesnosniji nego li su ikad bili? A stoje tomu uzrok?

Uzrok je tomu, što ste neki prestrašeni, neki prevareni po želji zloglasnoga Raucha izabrali svojim zastupnicima većim dielom onakove ljude, koji nisu gledali nego na svoj džep i na svoju korist, a na vaše potrebe, na vaše dobro ni malo se obzivali nisu.

Kako da radimo sada, da nam u sabor dodju pošteni i razumni ljudi, pravi zastupnici naroda, koji će nam dobre zakona stvarati i po mogućnosti popraviti zlo, što su ga počinili Rauchovi slugae?

Prije nego vam na to odgovorim, slušajte da vam razložim, kako smo došli u sadašnje žalosno stanje.

7.

Do prije jedanaest godina nije se punih deset godina vladalo ustavno. Vladar bio je u svojoj vlasti absolutan ili neograničen. Zakone stvarali su ministri i viši činovnici, koji obično nisu poznavali potrebština pučanstva. Jer pako ministri u državi neustavnoj nikomu nisu odgovorni nego samo vladaru, a ovaj nemože sam nadgledati sve, što i kako se radi, nije moglo drugačije ni biti, nego da se nije radilo dobro. Sviet je bio nezadovoljan s ovakom vladavinom, kojoj je podloga: absolutizam.⁵

I jer su povrh toga carevinu pritisnule nesgode izvanjske, uvidi premilostivi vladar pogibelj, koja s ovakova stanja prieti i njemu i vjernim mu narodom, pak im reče ovako: »Da vam u buduće budu zakoni prama vašoj želji i potrebi, neću ih više sam stvarati sa svojim ministri, nego s vami skupa. Ali jer nemogu svi ljudi zajedno biti kod stvaranja zakona, izaberite si svoje pouzdanike, koji će u vaše ime viećati i zaključke stvarati. Izaberete li si svjestne, poštene i valjane zastupnike, vami će biti na korist; izaberete li pako onakove, u kojih niti ima pametne glave, niti poštena srca, sami ćete biti krivi, ako vam zakoni budu loši.«

Odkad je premilostivi vladar ovako poručio svojim narodom, prešla im je sudbina u njihove ruke. Narodi si preko zastupnikah svojih sami zakone stvaraju, a vladar ih potvrđuje. Vlada upravlja javne poslove, držeći se strogo zakona što ih narod stvara sporazumno s kraljem, uza što je odgovorna ne samo kralju nego i narodu preko njegova zastupstva iliti sabora. I to je u bitnosti ono, što zovemo: ustav.

je podnijeti ostavku. Afera je izgleda bila namještena. Bio je oženjen s Antonijom Sermage pa je pripadao krugu našeg najelitnijeg plemstva.

⁵ Vrlo oštra kritika Bachova apsolutizma. Alexander Bach (Loosdorf, 4.1.1813.—Unterwaldsdorf, 1893.) 1849. kao ministar unutrašnjih poslova započeo je provođenjem stroge centralizacije i germanizacije.

⁶ Car Franjo Josip I. (Schonbrunn, 18VIII.1830.—Schonbrunn, 21.XI.1916) je vratio Listopadskom diplomom 20. listopada 1860. narodima ustav jer je na to bio prisiljen zbog loše vanjske politike. Tako je 1857. zbog krimskog rata istupio iz saveza s Rusijom i poslao 200.000 vojnika u Vlašku i Moldaviju, što je stajalo dvor oko 30,000.000 forinti za što se je država zadužila, i to je prvi uknjiženi austrijski državni dug. Kada seje 1858. Austrija uplela u rat s Italijom izgubila je Lombardiju poslije bitke kod Magente i Solferina, za stoje veliku krivnju snosio Franjo Gyulay, vlasnik Brezovice kraj Zagreba, jer je dopustio da se Francuzi spoje s Piemontezima. Rusi, dakako, nisu došli u pomoć caru koji je sam preuzeo 18. lipnja vodstvo vojnih operacija. Rat Austrije s Prusijom protiv Danske nije donio Austriji korist,

Po takovu ustavu nemože ti kralj narinuti dobrih zakonah, ako si ih preko zastupnikah svojih sam nestvoriš. A nemože te vlada očuvati ni od zakonah nevaljalih, čim ih hoće da imade zastupstvo, što si ga odabrao. Ako ti je zastupstvo dobro i pošteno, imenovati će ti kralj dobru i poštenu vladu; ako li ti je zastupstvo nevaljano, postaviti će ti kralj vladu prema nevaljalu zastupstvu.

S toga sijedi: kakovo zastupstvo takova vlada i celo njezino ustrojstvo od bana počamši pa do najzadnjega kotarskog pisara ili seoskoga bilježnika.

Nezaboravite, da barun Rauch nikad nebi bio postao banom, da budete izabrali poštene zastupnike. Pamтите si dobro, da svi oni kukavci, koji su vas zastupali na posljednjem Rauchovom saboru, nisu nego karike ogromnoga lanca, kojim je barun Rauch pomoćju drugova svojih Zlatarovića i Žuvića⁸ i pomoćju nemarnosti naše bio sapeo našu domovinu i još bi ju i danas držao sapetu, da se nebude izvan sabora našlo odvažnih i judih, koji su ga dovukli pred sud, da ga putem presude pred milostivim kraljem i pred čitavim svietom prikažu u podpunoj golotinji njegova nepoštenja i njegove sramote.

• /•

Čim se je našem narodu povratio ustav, pozove nas milostivi kralj god. 1861. da izaberemo i u sabor hrvatsko-slavonski odašaljemo svoje zastupnike, koji će stvoriti zakon, kako će se upravljati i dešavati poslovi naši domaći i kako će naša domovina uticati u poslove skupne nam carevine.

Naš sabor od god. 1861. zaključi, da si pridržava zakonotvorstvo i vrhovnu upravu u svih poslovih tičućih se domaće uprave, sudstva, bogoštovlja i nauke i da glede tih domaćih poslova neće da imade s nikim nikakva saveza.

Ovakovo neodvisno zakonodavstvo i neodvisno vrhovna uprava jest ono, što se jedno riečju zove autonomija.

U pogledu drugih poslova svim narodom carevine skupnih, kao stoje diplomacija, vojska, državne financije, državne ceste, željeznice itd. zaključi naš sabor, da je voljan i pripravan stupiti s kraljevinom ugarskom u užu državopravnu savez, u koliko to iziskuje zajednička korist i potreboća, ali prije svega treba da kraljevina ugarska pravovaljano prizna neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine, a tako i realni i virtualni njoj zemljišni obseg.

jer joj je umjesto zahvale Pruska objavila 1866. rat, izbacila je iz Njemačkog saveza, i Austrija je morala platiti odštetu, te se odreći Venecije. Bio je to, dakle, poraz za porazom. Da spasi Monarhiju Franjo Josip I. okrunio se 8. lipnja 1867. krunom sv. Stjepana, čime je zapravo podijelio monarhiju na dva dijela, pristajući na sve što su Mađari tražili, a oni su doista tražili mnogo.

⁷ Robert Zlatarović (Zagreb, 1818.-1881.), posjednik. Izabran u zagrebačkom Prvom izborom kotaru. Kao pravnik bio je 1849. tajnik bana Jelačića, a 1861-1869. tajnik Banskog stola, a nakon toga do 1870. predstojnik Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade. Bio je član zemljorasteretne komisije i dobro se upoznao s problemima seljaštva na području sjeverozapadne Hrvatske. Unionist.

⁸ Josip Žuvić Priberski (Požega, 1814. - Zagreb, 1888). Bio je podžupan požeške županije, te upravni činovnik u više mjesta. Od 1862. do 1869. je vijećnik Banskog stola, a nakon toga predsjednik odjela za pravosuđe kod Zemaljske vlade. Godine 1871. postaje državni nadodvjetnik. Za zastupnika 1867. izabran u bekeško-pletetničkom kotaru. Unionist.

Ovaj zaključak, na koj ću se pod naslovom članka 42. od god. 1861. često povratiti, potvrdi premilostivi kralj dne 8. stud/enog/1861.⁹

Dok je naše zastupstvo na saboru god. 1861. viećalo, hinili su Magjari sa svoga sabora u Pešti najbolje prijateljstvo prama Hrvatom. Uz povladjivanje čitavoga sabora ugarskoga reče Franjo Deak: " »štogod Hrvati uzzele, na to ćemo pristati. Evo im biela lista, neka nanj napisu, što ih je volja.« Tako su Magjari radili dok im bijaše boriti se s austrijanskimi nje-mačkimi centralisti u bečkom reichsratu, jer im je s ove strane prietila velika opasnost, kojoj se nebi bili mogli oteti, da im mi Hrvati okrenusmo ledja, pak da sami, bez njih uglavismo ugovor s Austrijom.

Nu mi smo im u borbi proti bečkim centralistom bili vjerni saveznici, stojeći s njimi sve do god. 1866. u zajedničkoj borbi, računajući, da će biti bolje i po nas i po sve narode što su pod ugarskom krunom, ako se složimo u savez proti težnjam zajedničkoga nam nepri-jatelja, vikla gospodovati vrh svih ostalih narodah u carevini.

Naš sabor odašalje kraljevinsku deputaciju u Peštu, da sa sličnom deputacijom sabora ugarskoga ugovori, kako ćemo zajednički razpravljati i riešavati poslove, koje nismo pridržali domaćemu zakonotvorstvu i domaćoj vrhovnoj upravi. Magjarom su medju tim već krila bila ponarasa.

Centraliste bečki bili su već malaksali s dugotrajne borbe i postali mekši. Zaboraviše Magjari na bieli list, što nam ga udijeliše g. 1861. pak nehtjedoše u smislu zaključka našega sabora od god. 1861. priznati niti samostalnosti i neodvisnosti trojedne kraljevine, niti nje-noga realnoga i virtualnoga zemljišnoga obsega. Razbiše se dogovori medju obje kralje-vinske deputacije u bahatu obiest Magjarah, a članovi hrvatske deputacije vratili se u Za-greb, da saboru dadu račun o dogovaranju s Magjari.

Naš sabor odobri rodoljubivi i odvažni postupak kraljevinske svoje deputacije i premda već u tom saboru bijaše kojih 30 magjaronah, zaključci sabor na predlog narodnoga zastupnika Augusta Dutkovića¹² jednoglasno: da se kraljevinskoj našoj deputaciji izjavi u ime naroda priznanje, što je toli sdušno čuvala i branila poštenje i prava svoje otačbine.

⁹ Zaključak Hrvatskog sabora od 5. VIII.1861. potvrđen je od cara tek poslije tri mjeseca, ali je nekoliko dana kasnije, 13. XI. 1861, Sabor već bio raspušten, pa je Josip Sokčević četiri godine vladao bez Sabora, što gaje usprkos njegovu dobrom banovanju, kada se je i uprava vodila hrvatskim jezikom, stavilo među banove koji su ispali iz skupine spomena vrijednih ličnosti hrvatske povijesti, pa je do naših vremena zanemaren. Tek 1996. bit će u Vinkovcima održan znanstveni skup u spomen banu Sokčeviću.

¹⁰ Ferenz Deak (1803.-1870), mađarski političar. Kao odličan pravnik i diplomat nastojao pregovorima riješiti mađarsko-austrijske odnose, pa je jedan od tvoraca austro-mađarske i inicijator hrvatsko-ugarske nagodbe. Mislim da njegova dobrohotnost prema Hrvatskoj nije bila iskrena (vidi Sveučilišna biblioteka Zagreb, zbirka Vuka **Sirnica**, list Deaka od 19.IX.1868. Vakanoviću).

¹¹ Mađari su dobili Ustav 17. veljače 1867. i sada je trebalo da Mađari uredi svoje odnose s Hrvatskom. Pod predsjedanjem Antuna Vakanovića (Kostajnica, 1808 - Zagreb, 1894.) hrvatska je delegacija 24. srpnja 1867. povelu pregovore s ugarskom delegacijom. U 12-eročlanog delegaciji su bili Koloman Bedeković, dr. Ignjatije Brlić, Julio Janković, dr. Ante Stojanović, dr. Mirko Suhaj, grof Ladislav Pejačević, Janko Car, Jovan Živković Fruškogorski, Josip Zuvčić, Stjepan Vuković i dr. Pavao Batagliarini, te kao zamjenici Mi-roslav Kraljević i Lazar Hellenbach.

¹² August Dutković (Zagreb, 1828.- Sv. Ivan Zelina, 1900.), veliki bilježnik Zagrebačke županije, dvorski savjetnik, u 1873. administrator Riječke županije. Pretplatnik *Gospodar-skog lista*.

Napominjem ovdje mimogred, da je to priznanje sabora išlo u jednakoj mjeri narodnoga zastupnika Mirka Šuhaja " kao i preuzv. g. biskupa Štrosmajera¹⁴ i ostale članove toga kraljevinskoga odbora.

./.

Zarati se Austrija s Prusijom i s Italijom. Austrija potuče Talijana na kopnu i na moru, da izgubi kraljevinu mletačku, a Prus potuče Austriju kod Sadove, da dobije Beusta.¹⁵ Veća joj ipak korist, što izgubi kraljevinu mletačku nego što si steče Beusta.

Ova nesreća čula je negde, da u carevini austrijskoj imade osim Niemcakah takodjer i Magjarah, pa uze Austriju preustrojiti, pomiriv Niemce s Magjari. Za Slavene i Vlahe¹⁶ ili nije znao, da ih je dobri bogo stvorio, ili ih je sbilja, kakono Česi tvrde, htjeo pritisnuti o zid. Povedi se za njim i Magjari, pak zaborave i oni, da u obsegu krune ugarske imade takodjer narodah nemagjarskih. Stanu ugovarati i ugovore s Beustom u ime našega sabora, koliko će naš narod primiti na svoja ledja austrijanskoga duga, koliko poreza plaćati, koliko će davati vojnikah, i kako će oni s Niemci austrijskimi krojiti za svu carevinu zakone svim narodom skupne, i voditi skupnu vrhovnu upravu. Sve to oni ugovoriše o nami bez nas i kad to bude gotovo, pozove nas premilostivi kralj, da iz sabora pošaljemo na peštanski sabor svoje zastupnike, koji će prisustvovati svečanoj kraljevskoj krunitbi i potpisati krunitbenu diplomu, a to će reći: koji će u ime trojedne kraljevine pravovaljanim priznati ugovor, što su ga Magjari samovlastno u ime hrvatskoga i u ime ostalih narodah sklopili s Beustom.

Naš bi sabor počinio bio veleizdajstvo narodnih pravah, da bude pristao na to. I radi toga odgovori on premilostivomu kralju, da nemože odaslati poslanikah svojih u peštanski sabor, dok s Magjari nedodje na čisto glede državopravnih razmiricah, koje se prije imadu izjednačiti, nego će trojedna kraljevina s Magjari u ikakav savez.¹⁷ Naš sabor bude na to razpušten. Zastupnici narodni vratiše se svojim kucam, ponesav sobom ponositu sviest, da su neustrašivo branili poštenje i prava svoje otačbine. A bila im ujedno utjeha, daje čl. 42. god. 1861. dovoljna ograda proti nasilju Magjarah, i da će naš narod iza te ograde lasno moći odbijati udarce, št su mu ih Magjari počeli snovati. Da bude naš narod sa svake strane siguran, sastavi sabor god. 1866. izborni red i predloži ga kralju na odobrenje.

¹³ Mirko Šuhaj (Vukovar, 1822-Budimpešta, 30.XI.1889.), odvjetnik i narodni zastupnik. Doktorirao je u Pešti i od 1848 do 1868. bio je profesor na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji, a onda do 1870. ministarski savjetnik u Pešti, te 1870. predstojnik kod Zemaljske vlade u Zagrebu. Kao unionist bio je tvorac oktroiranog izbornog reda Levina Raucha, a izabran je u II. izbornom kotaru u Zagrebu. Od travnja 1869. do 1871. bio je član Donjeg doma zajedničkoga sabora.

¹⁴ Josip Juraj Strossmayer (1815.-1905.), đakovački biskup, jedan od vođa Narodne stranke. Biskup bosansko-srijemski i smederevski.

¹⁵ Nakon pobjede kod Visa i poraza kod Sadove (Konigsgratza) 1866. Friedrich Ferdinand von Beust (Dresden, 13.1.1809 — Dvorav Altenberg, 24.X.1886.) na Bismarkov zahtjev morao je napustiti položaj ministra vanjskih poslova u Saskoj, pa prelazi u Austriju, gdje je imenovan u listopadu 1866. za ministra vanjskih poslova, a onda i za državnog kancelara.

¹⁶ Skrećem pozornost na činjenicu da autor brošure izdvaja Vlahe od Slavena.

¹⁷ Hrvatski sabor je odgovorio adresom 19. XII 1866. zahtijevajući zemljišnu i državnu cjelokupnost Trojednice, te političku autonomiju, na stoje 6. siječnja 1867. Hrvatski sabor opet odgođen.

A da se nebi budi s koje strane narinuo narodu izborni red, koji nije u saboru stvoren, predloži saborski odbor pod predsjedništvom Mirka Bogovića¹⁸ u sjednici od 31. prosinca god. 1866.: »da proti svakomu jednostranomu po kruni izvest se imajućemu uređenju sabora trojedne kraljevine i uvedanju izbornoga reda za nju svečano prosvjeduje, očitujući, da donle, dok se ujedinenom voljom naroda i svietle krune zakonitim načinom sabor trojedne kraljevine neuredi i za nju izborni red neuvede, narod trojedne kraljevine i njegova kralja veže i vezati ima jedino zakoniti izborni red od g. 1848, koga su ne samo narod, već i nj. veličanstvo kraljevi

Ferdinand V.¹⁹ i sada sretno vladajući kralj Franjo Josip I.²⁰ primili i na kojega su temelju saborisali sabori od godinah 1848, 1861. i 1865-6, te svoje znamenite po narod naš odluke i zakone stvarali; napokon da će narod naš samo onaj trojedne kraljevine sabor za zakonit priznati, koji će se na predidućem temelju sazvati.« Svi narodni zastupnici i velikaši, među kojima potonjimi bijaše također barun Levin Rauch, digoše se listom, i prihvatitše ovaj zaključak.

Mogao je dakle i s te strane svatko biti siguran, da se neće u trojednoj kraljevini naći čovjek, koji bi se ikad usudio povrediti ovaj jednoglasno stvoreni saborski zaključak; a napose mogao je svatko nadati se, da se naročito među magjaroni, bivšimi tom prilikom u saboru, neće naći nijedan nepošten budi gradjanin budi velikaš, koji bi uljezao u sabor na temelju narinuta ili jednostrano preinačena izbornoga reda, jer je predlog ovoga zaključka potekao upravo od magjaronah.

Napokon bijaše na razstanku sabora u klubu narodne stranke zadana rieč, da nitko od dostojanstvenika!! crkvenih niti svjetskih neide na krunitbu, kod koje žalibože naš sabor nemože biti zastupan.²¹

¹⁸ Mirko Bogović (Varaždin, 2.II.1816. - Zagreb, 4.V.1893.). Školovao se u Križevcima, Varaždinu, Zagrebu, Kamenici i Pešti. Godine 1840. istupio iz vojništva i 1844. položio odvijetnički ispit. Bio je ranjen 29. VII.1845. na Markovu trgu u sukobu s mađaronima. Godine 1848. pristajao uz Jelačića, ali se kasnije opredjeljuje za unioniste. Od 1867. do 1871. bio je veliki župan Zagrebačke županije, a tada do 1875. djeluje kao ministarski savjetnik u Pešti. Književnik. Uređivao 1851. *Domobran*, a od 1852. do 1859. *Neven*.

¹⁹ Ferdinand V. Habsburški (Wien, 19.IV.1793. - Wien, 1875.), vladao Austrijskom monarhijom od 1835. do 2. prosinca 1848. kada u Olmutzu predao krunu Franjo Josip I.

²⁰ Iako je vladao Austrijom od 1848. do 1916. Franjo Josip I. pokazao se kao konzervativan vladar, neprijemljiv za nove ideje u politici, osobito za preustrojstvo Monarhije na federalnom principu.

²¹ Hrvatski je sabor odgovorio adresom od 18. svibnja 1867. da ne može poslati u Ugarski sabor svoje zastupnike radi sudjelovanja pri kraljevoj krunidbi i to stoga što odnosi s Ugarskom nisu riješeni. Već 25. svibnja 1867. Sabor je bio raspušten.

7.

Tako su stajale stvari koncem mjeseca svibnja 1867. Po čitavoj zemlji zavlada njeka tišina osim hrvatskoga primorja.

Ovamo su Magjari pomoću tadašnjega hrvatskoga kancelara generala Kuševića²² poslali Cseha²³, čovjeka bez duše i obraza, da se kao kraljevski povjerenik za grad Rieku i za županiju riečku namjesti u gradu Rieci i da pomoću opojenih fakinah riečkih buni primorce protiv Hrvatom. Neima toga gnjusa, s kojim se ta ništarija nije pokumila, da digne hajku na Hrvate. Grad Rieku s njegovim kotarom mogli smo već onda smatrati u magjarskom toru; glede ostalih dielovah naše zemlje bilo je jošte nade, da će se spletke Magjarah razbiti o tvrdu vjeru i postojan značaj hrvatskih sinovah.

Dodje vrieme krunidbe. Pazilo seje kao jastrebovim okom, hoće li se koji od dostojanstvenikah naših odvažiti, da podje na tu svečanost. Našao seje među biskupi jednoga i drugoga obreda jedan jedini i to biskup Soić,²⁴ Obećali mu Magjari, da će jašiti na bielcu konju, i to ga u toliko smami, da zaboravi kolikom je žestinom nedavno prije osudjivao svakoga, koji bi tom prigodom povredio zaključak sabora. Od svjetskih dostojanstvenikah nadje se takodjer jedan jedini i to: veliki župan sremski Svetozar Kušević²⁵. Biskup Soić nije jašio na bielcu, nego je, čini nam se, dobio putni trošak: a Kuševiću je osigurana služba, koju on jednakom revnosti tegli i po suncu i po kiši: pod Jelačićem banom, pod Bachom, pod Mažuranićem, pod barunom Kuševićem, pod barunom Rauchom i pod Bedekovićem.

Od velikašah dodje u Peštu na krunitbu i barun L/evin/ Rauch, a vrati se odande kao banski namjestnik kući. Tko je poznavao baruna Levina Raucha, znao je što to znači.

7.

Jedva što Rauch uze u ruke kormilo domaće vlade, nastade u zemlji vreme nepoštenja i sramote. Prvi mu bijaše posao, terati s viših službah poštene ljude, a mjesto njih postavljati stvorove sebi srodne. Obustavi žup/anijske/ skupštine, odpravi vještinom i poštenjem svo-

General barun Kušević bio je ujesen 1968. tajnik dvorske kancelarije nakon Ivana Mažuranića.

²³ Ervin pl.Cseh (Czech), bio je guverner Rijeke do 1866.-1868, veliki župan srijemske županije od 1886.-1899. i predsjednik Prve osječke štedionice, a onda ministar za Hrvatsku pri zajedničkoj vladi. Njegovi su posjedi bili Erdut i Čepin nakon što su Adamovići izgubili te posjede. U Rijeci su za Sabor 1868. bili izabrani dr. Antun Randić i dr. Mirko Jelletić, ali nisu došli na Sabor, obavijestivši Sabor daje kotar riječki »po svom javnom pravu kao tijelo odijeljeno i neposredno spojeno s kraljevinom Ugarskom, te da ne priznaje nijednu odluku Hrvatskog sabora« (*Dnevnik sabora kraljevina Hrvatske i Slavonije 1868-1971, 5-0 zasjedanje od 25.1.1868.*).

²⁴ Vjenceslav Soić (Bakar, 1814-Bakar, 1891.), biskup senjsko-modruški od 1869. godine. Zahvalio se na biskupskoj časti 1875. godine. Bio je virilni član Sabora između 1860. i 1873. Istaknuta ličnost u senjskom sjemeništu.

²⁵ Svetozar Kušević de Blacko (Požega, 1823. - Kuzminci kraj Ludbrega, 1911.). Veleposjednik i veliki župan srijemske županije od 1861. do 1886. Unionist. Izabran 1884. za zastupnika u vukovarskom kotaru. Bio je na čelu odbora za izgradnju kanala Vukovar - Sava. Mecena. Pretplatnik *Gospodarskog lista*. Mažuranić ga kao ban nije htio primiti u audijenciju.

jim odlične savjetnike kod namjestničkog vieća i kod dvorske kancelarije, odpusti velike župane, i postavi Bogoviće, Horvate, Kukuljeviće /Ladislava/ itd. itd. na njihovo mjesto, izagna najbolje učitelje i svake vrsti činovnike, zamieniv ih nezalicami i svakojakimi podlimi dušami.² Sve ove nasilne mjere nisu mu jošte zajamčivale sigurna usjeha. Dostojanstvenici i činovnici u odviše su malenu broju naprama narodu, nego da bi naravnim putem mogli pokrenuti sudbinom naroda.

Pritisnuti vaskoliki narod o zid, za to bijaše preslaba i Rauchova gvozdena ruka, jer je narod stajao iza ograde članka 42. od god. 1861. i iza zakonitoga izbornoga reda od god. 1848, ako kralj nepotvrđi izbornoga reda od godine 1866.

Svaki pošten čovjek mogao je iza tih ogradah priezirom motriti Rauchova bezakonja, uvjeren, da će prvi sabor, koji se zakonitim putem sazove, porušiti blatnu sgradu, koju Rauch diže i da će pod ruševinami njezinimi pokopati bezdušnoga graditelja njezina. To je i sam Rauch uvidio. Zato mu bijaše prva briga podmetnuti kralju na potvrdu takav izborni red, koji njemu i njegovim velikim županom osigurava odlučan upliv u izbore.

A pošto u krajini neimadijaše nikakva upliva i pošto je znao, da magjarsko nepoštenje i glupost nije medju krajiškim pučanstvom zahvatilo nikakva korena, izključi iz sabora krajiške zastupnike unatoč državnomu našem pravu, pripoznanu god. 1861. i po sada vladajućemu kralju: da se državopravna pitanja, tičuća se jednako teritorija provincijalnoga i krajiškoga, nemogu pravovaljano riješiti bez zastupstva iz krajine.

./.

Na temelju ovakova po svojoj volji preinačena izbornoga reda dade on obaviti izbore za sabor.²⁷ Razigralo se po cijeloj zemlji političko kurvarstvo, kakova niti g. Žuvić²⁸ još nigdje nevidi. Vrieme izborah bijaše ogavno vrieme pijanstva, licumjerstva, prevare, laži, strahovanja, podmičivanja i svake vrsti opačine. Koliko barun Rauch toliko i kandidati njegovi izticao su svigdje pred birači, da će se u nagodbi s Magjari savjestno držati članka 42. od god. 1861. Mnogi dobričine vjerovahu Rauchu i njegovim bezsviestnim privrženikom, misleći, da nije vriedno zamjeravati se vladi, koja i onako hoće da u smislu članka 42. od g. 1861. čuva prava naše domovine.

²⁶ Degradiranja i otpuštanja bila su svakodnevna. Tako su postali suvišni i Ivan Mažuranić i Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, iako su se radom u Kraljevskoj hrvatskoj dvorskoj kancelariji pokazali kao vrsni upravni činovnici. Otpušteni su gotovo svi prijašnji veliki župani, među njima i Ivan Kukuljević Saksinski, veliki župan Zagrebačke županije 1861.-1867, Ljudevit Vukotinović u Križevačkoj županiji, grof Đuro Erdedi u Varaždinskoj, Bartol Smaić u Primorskoj, grof Julije Janković u Požeškoj, Petar Preradović u Bjelovarskoj županiji, biskup Strossmayer dao je već ranije sam otkaz u Virovitičkoj županiji, ali se uspio održati Mirko Bogović koji je postavljen načelo Zagrebačke županije. Dr. Petar pl. Horvat imenovanje za velikog župana Varaždinske županije, a izabran za poslanika u Varaždinskim Toplicama za varaždinski kotar. Ladislav (Laci) Kukuljević, veliki župan Bjelovarske županije, bio je izabran u Koprivnici i postao je veliki župan Bjelovarske županije. Suvlasnik ugljenokopa u Golubovcu.

²⁷ Objavljeno kao »Privremeni zakon o izbornom redu trojedne kraljevine« (*Narodne novine*, 249, 29.X.1867.)

²⁸ Josip Žuvić (Požega, 1814.-Zagreb, 1888.). Bio je od 1862. do 1869. vijećnik Banskog stola u Zagrebu, a od 1869. do 1870. predsjednik Odjela za pravosuđe Zemaljske vlade i onda državni nadodvjetnik. Kao zastupnik kotara Bektež-Pleternica pristajao 1867-1871. uz unioniste. Utemeljitelj Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva.

Što se dakle nemogaše postići strahovanjem, prevarom, mitom i opajanjem svjetine, postiglo se zloporabom blage čudi nepokvarenih gradjanah i seljakah. Tako se uvali u sabor ogromna većina Rauchovih ljudi, gotovo sve golih činovnikah, odvisnih o svemožnom gospodaru svomu budi li službu zadržat, budi li bolju zadobit.

Dodje ipak na taj sabor 18 zastupnikah izabranih proti volji baruna Raucha, kojim je više bilo do svoga i narodnoga poštenja, nego li do vlastite koristi. Ovi dodjoše da izstupe, prosvjedujuć proti nezakonitosti sabora i stvorenih u njem zaključaka!).²⁹ Ali prosvjed i izstup pravih narodnih zastupnikah niti najmanje nije smetao baruna Raucha. Bilo mu je dapače milije, što su iz njegova sabora izstupila elementa, koja bi ga mogla i u izvedenju paklenih njegovih namjeran ako ne prićit a to barem smetat. A narodna stranka pustila ga je da se uljulja u sladku snu, kao daje smrvio i uništio opoziciju; pustila gaje, da lahkouman kasa po glibu nasilja i nepoštenja, dok se u tom glibu nezadavi. Da bude narodna stranka ostala u saboru, kako se je to s mnogih stranah željelo, teško da bi se barun Rauch bio usudio raditi onako lahkoumno i bezobrazno, kako je radio, i naš bi narod trebao bog zna koliko jošte godinah težka napora, dok se te kuge oslobodi.

./.

Rauchov sabor stade viećati. Prvi glavni zadatak bijaše mu: nagodba s Magjari. U tu svrhu dade u svom saboru izabrati 12 koje velikašah, koje zastupnikah - osim grota L. Pejacsevicha³⁰ i grofa Jankovića³¹ sve gole činovnike - i povede ih u Peštu kao kraljevinsku deputaciju, da tamo sa sličnom deputacijom sabora ugarskoga uglave tu nagodbu. G. Jovan

²⁹ Više narodnih zastupnika izjavilo je 15. siječnja 1868. da ne mogu surađivati u ovom Saboru zbog načina izbora i izbornog reda. To su: Janko Ivan Krstitelj Tombor (Žilina u Slovačkoj, 7.1.1825. -Đakovo, 30.1.1911.), zastupnik Erdevičkog kotara, Josip Tomac, zastupnik vrbovsko-delničkoga kotara, Simo Philipović, zastupnik rumske kotara a inače odvjetnik u Bjelovaru, dr. Franjo Rački, zastupnik grada Senja, Marijan Derenčin, zastupnik III. kotara Županije riječke, dr. Jovan Subotić, zastupnik Rume, Mirko Hrvat (Đakovo, 1826.-1893.), zastupnik Đakova i Virovitice, profesor Josip Torbar (Krašić, 1824.-Zagreb, 1900.), zastupnik severinsko-ribničko-ozaljskoga kotara, dr. Božidar Plavšić, zastupnik iločkoga kotara, Viktor Špišić, zastupnik Koprivnice, Vjenceslav Turković, zastupnik grada Karlovca te dr. Ignjat Broš, vinkovački odvjetnik, zastupnik kotara đakovačkog. Svoj mandat položio je 5. veljače i zastupnik grada Križevca Julio Bubanović. Istup ovih zastupnika omogućio je Levinu Rauchu da Sabor popuni novim zastupnicima: U Sabor ulazi Dragutin Koretić za grad Križevce, Ivan Vončina za čabarsko-brodski kotar, Ivan Durbešić, riječki veletrgovac, Vatroslav (Ivan) Šimić za grad Senj, Josip Tomašić za severinsko-ribničko-ozaljski kotar, Stjepan Janko, zastupnik za Rumu i drugi.

³⁰ Grof Ladislav Pejačević (Sopron, 5.IV.1824.-Našice, 7.IV.1901.). Izabran u gradu Osijeku. Bio je vlasnik rumske i reftalske veleposjeda i ban od 1880. do 1883. godine. Bio je hrvatski ministar u Budimpešti. Odbio je banstvo 1873. ali prihvatio 1880. godine. Unionist. Jedan od utemeljitelja Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva.

³¹ Grof Julijo Janković (Pakrac, 1820-Kalkbrunn, 1904.), pravnik, unionist. Bio je veliki župan Požeške županije. Godine 1873. odbio je banski položaj i uskoro se posve povukao iz politike. Izabran u daruvarskom izbornom kotaru, gdje je stekao velikih zasluga na uređenju daruvarskog kupališta. Utemeljitelj i član Osrednog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, te pretplatnik *Gospodarskog lista*. Prodao dobro Pakrac 1861. marseljskim i tršćanskim trgovcima za 925.000 forinti.

Živković³² izradi nagodbenu osnovu, dosta doduše pogubnu po naš narod, ali ipak takovu, da bi se donjekle dalo kako tako životariti u zajedinstvu s Magjari. Tu osnovu priobći g. Živković kraljevinskoj deputaciji, a ova kano da bijaše sklona prihvatiti ju.

Ali g. Žuvić, koje izjala proti Živkoviću, koje iz pohlepe za zaslugami u očima baruna Raucha i ugarske vlade, uze prekrajati Živkovićev posao, i pretvori ga u ono ruglo, stoje kašnje pod imenom »nagodbe« pred sabor doneseno i po ovom prihvaćeno.

Za Živkovićev izradak borili su se jošte grof Janković i dr. Brlić,³³ ali bez uspjeha.

Kako su već stvari okrenule zlim putem, kako je skoro sve već malaksalo bilo izpod nasilja magjarskoga, ojačana nepoštenjem izdajicah domaćih: naš bi narod bio za onda zadovoljan makar i s onakovom nagodbom, kako ju Živković bijaše zasnovao. I radi toga izjavljivalo se nezadovoljstvo sa Žuvićevom osnovom, koliko u tadašnjih okolnostih bijaše moguće. Nu i te izjave nezadovoljstva nisu se kosnule Raucha i njegovih mamelukah.

A nije se za nje mnogo ni znalo u vanjskom svijetu, jer županijskih skupštinah nije bilo, a u zemlji je neodvisno novinstvo bilo ugušeno do jedine Agramerice³⁴, koja je i to velikom opreznosti kadkad otkrivala ubitačne osnove baruna Raucha i pobočnika mu g. Žuvića. Da barun Rauch i tomu jedinomu glasilu začepi usta, prisili po savjetu Žuvićevu njegova vlastnika Nauma Malina,³⁵ da mu ga prodade za 25.000 for/inti/. Tako postade barun Rauch u oči saborske razprave o nagodbi s Magjari gospodarom svih u Hrvatskoj i Slavoniji izlazećih političkih novinah. U služnu sboru stadoše plaćenici njegovi: Gajev Zec,³⁶

³²Jovan Živković Fruškogorski (Srijemski Karlovci, 3.V. 1826.-Zagreb, 26.III.1902.). Služio kod patrijarha Rajačića, 1862-1871. bio je podžupan u Srijemskoj županiji. U vrijeme sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe bio je prisjednik Banskog stola, pa je 1871. postao prisjednik Stola sedmorice. U Sabor 1867. došao kao zastupnik kotara Irig i trgovišta Vukovar, a 1881. je izabran u Erdeviku, 1884. u Zemunu. Suradivao u unionističkim *Hrvatskim novinama*. Bio je jedno vrijeme predstojnik Odjela za unutrašnje poslove. On je autor članka »Nekoliko riečih u oči sabora.«, *Narodne novine*, 282, 7.XII-284, 10.XI.1867. u kojima obrazlaže program Sabora. Za Mažuranića bio je podban, tj. predsjednik odjela za unutrašnje poslove. Otišao u mirovinu 1883. Bio je dugo godina predsjednik Srpske banke u Zagrebu.

Ignjat Brlić (Slavonski Brod, 1834-Slavonski Brod, 1892.), sin Ignjata Alojzija Brlića. Bio je prokurator Srpske Vojvodine u Temišvaru 1850.-1860, pa je tamo prihvatio srpski program slavenskog preuzimanja srednjeg Podunavlja. Od 1860. do 1867. bio je bilježnik Virovitičke županije u Osijeku, a samo 1870. tajnik Stola sedmorice u Zagrebu. Zbog neslaganja s Levinom Rauchom morao je napustiti taj položaj kao i položaj na Pravoslavnoj akademiji, te 1870. postaje odvjetnik u Brodu. U Sabor je 1869. ušao kao zamjenik Josipa Žuvića, izabran u pleterničkom i bekteškom kotaru, odnosno Đakovu, i do 1887. vrlo je aktivan u političkom životu Broda i Hrvatskom saboru.

³⁴ Misli se na *Agramer Zeitung*, koji je počeo izlaziti u Zagrebu 1826. kao *Luna*, a iza kojega je poslije 1846. stajala Prva hrvatska štedionica.

³⁵ Naum Mallin (Zagreb, 23.VII.1816.-1893.) od 1846. u vodstvu je Prve hrvatske štedionice, a od 1860. do 1873. i zamjenik je predsjednika. Utjecajan u *Agramer Zeitungu*.

³⁶ Miloš Zec (Kukuruzari, 20.XI.1848. - Zagreb, 16.XII.1896.), od 1864. urednik i ravnatelj Gajevih *Narodnih novina*. Zaslužan što je smjestio redakciju lista 180. u Keglevićevu kuću na uglu Ilice i Frankopanske ulice, odnosno stoje 1891. započeo s gradnjom palače *Narodnih novina* na uglu Prilaza i Frankopanske ulice. Bio je oženjen s Melanijom Vrkljan. Imao je sinove Miloša i Milana. Otac mu je bio prota u Kukuruzarima. Biran dugo godina za zastupnika u Pakracu, i bio zastupnik Srpskog crkvenog sabora u Srijemskim Karlovcima.

Kilian,³⁷ Eugen Kvaternik,³⁸ dr. Ante Starčević,³⁹ profesor Kiseljak,⁴⁰ Nikola Sabljčić,⁴¹ Pavešić,⁴² Kafka,⁴³ Sax⁴⁴ i drugi kojekakvi izrodi telaliti o blagodatih te nagodbe, slaviti mudrost i rodoljubje njezinih stvoriteljah Zuvića i Raucha, a huljiti narodnu stranku s njezinih izdajničkih i sebičnih težnjah.

Činovnici i ostale kreature Rauchove dobiše nalog, da po zemlji propovjedaju, kakova našem narodu sreća cvate s te nagodbe. U glavnom gradu Zagrebu najmi tadašnji gradski načelnik Maksim Mihalić⁴³ fakine, šegrte i dječurliju svakojaku, da bakljadom na ime gradjanstva zagrebačkoga proslave večer, kad se u saboru prihvati Zuvićeva nagodba, ta za naš narod neizbrisiva sramota. Gadan prizor! kakova nevidiš nego u divjakah, plešućih i pjevajućih oko lomače, na kojoj se pali liešina mile im pokojnice majke. Kraj ovakovih pripremah bude ta nagodba bez zapreke kroz sabor pronešena. Glupači, kojih je bio obilan broj, nisu razumjeli, a nerazumjedu ni danas, šta imade u njoj. A koji su shvatili njezin sadržaj i smjer, pak su već zaključili svoj račun sa svojim poštenjem i sa svojim narodom, uzeli su govori svojimi natjecati se za vladinom milosti, koju su se nadali postići što nesmiljenijim gaženjem i huljenjem narodnih pravah. Najfrivolniji u tom bezbožnom poslu bijahu žalibože dva katolička biskupa: Soić⁶ i Luka Petrović⁴, oba čekaoca na Haulikovu smrt, i na izprašnjenju za njim stolicu prabiskupije zagrebačke. Onaj prvi reče medju tolikimi ostalimi budalaštinami, daje ta nagodba Zuvićeva upravo svetinja, koju bi poput božanstva trebalo držati u posvetilištu ili sanktuariju. A biskup Petrović uze ulogu prosta lakrdijaša, te stade na ruglo izvrćati domaću povjest i državno naše pravo.

Pošto su jošte Magjari bez prigovora prihvatili tu nagodbu, bude ona po njeg(ovom) veličanstvu potvrđjena.

³⁷ Kilian, nisam uspjela otkriti o kome se radi.

³⁸ Eugen Kvaternik (Zagreb, 3LX.1825.-Rakovica, 11.X 1871.). Jedan od osnivača Hrvatske stranke prava. Zalagao se jeza samostalnu Hrvatsku, a 1869. uređuje list *Hrvatska*.

³⁹ Dr. Ante Starčević (Žitnik, 23.V. 1823. - Zagreb, 28.11.1896.), vođa Hrvatske stranke prava. Objavljuje u tom vremenu list *Zvekan* u kojem počinje objavljivati i »Pisma Magjarolacah«.

⁴⁰ Profesor dr. Ivan Kiseljak je zajedno s dr. Davidom Starčevićem podnio 1869. zahtjev vladi da se ukine učenje ćirilice u školama, koje je uedeno odlukom vlade br. 3180 još 1862. godine, pa je to i provedeno za jedno kraće vrijeme. (Z. Kulundžić, *Odgonetavanje »Zagonetke Rakovica«*, Zagreb, 1994, 483-486).

⁴¹ Nikola Sabljčić, suradnik *Hrvatskih novina*.

⁴² Možda Janko Pavlešić.

⁴³ Dragutin Kafka, pretplatnik i suradnik *Gospodarskog lista*. Neki Dragutin Kafka bio je 1894. ing. državnih željeznica u Zagrebu za kojega je bila udana sestra Arthura Benka Grade.

⁴⁴ Vjerojatno Sachs Eduard. Eugen pi. Sax je imao posjed u Zagrebačkoj županiji.

⁴⁵ Zagrebački gradonačelnik Maksim Mihalić 1867. On je nešto kasnije bio predstojnik Odsjeka za bogoštovlje i nastavu u Zemaljskoj vladi.

⁴⁶ V. bilješku 24.

⁴⁷ Dr. Luka Petrović, kanonik i opat, pa onda biskup, a izabran za zastupnika u trećem zagrebačkom kotaru. Unionist. On je uoči izbora objavio svoj program, ali je već potkraj 1868. umro, pa ga nasljeđuje biskup Ivan Kralj. Pretplatnik je *Gospodarskog lista*.

Trebalo bi napisati veliku knjižurinu, da vam od točke do točke razjasnim izdajstvo, koje je tom nagodbom počinjeno o državnom našem pravu. Ja ću biti što moguće kraći, da vas učinim pozorne samo na najveća zla, koja s te nagodbe sada već osjećate u građanskom svojem životu.

./.

Narod, kojemu je stalo do svoga poštenja i do svoga života, mora da čuva cjelokupnost svoga zemljišta i političku svoju neodvisnost i slobodu; a u koliko mu je neodoljivom silom na cjelokupnosti zemljišnoj išta okrnuto, na neodvisnosti išta ozledjeno i na slobodi išta povriedjeno, treba mu upotriebiti svaku sgodu, da si izvojšti prava, koja su mu nepravdom oduzeta.

Rauchov sabor stao je viećati, kad je građanski dio kraljevine Hrvatske i Slavonije bio cjelokupan. Magjari pomamni za Riekom i hrvatskim morem, osvojiše Rieku načinom vrlo himbenim, što su u svojstvu kraljevskoga povjerenika, namještena tobož hrvatskom kancelarijom, tamo uveli svoga čovjeka, neodvisna od hrvatsko-slavonskoga namjestničkoga vieća.⁴⁸ Rauchovu saboru bijaše dakle kao i svakom sliepцу jasno, da Magjari s trojednom kraljevinom nemisle pošteno. I zato mu bijaše prvi posao doviknuti Magjarom: da neima s njimi dogovora, dok se županija riečka zajedno s gradom i kotarom Riekom neuzpostavi pod zakonitu vlast hrvatskoga bana.

Tako je radio sabor god. 1867. a nijedan od prisutnih magjaronah nebijaše toli drzovit, da bi se bio suprotstavio takvoj saborskoj izjavi.

Nu Rauchu i njegovim mamelukom nebijaše do drugoga nego do svoje koristi, i oni žrtvovahu Rieku, niti neuzevši to pitanje u predmet nagodbe, kao da Rieka nikad nije hrvatska ni bila, a Cseh ostade na Rieci, dok ga nezamieni magjarski gubernator.⁴⁹

Naši su prošli sabori ne samo cjelokupnost zemljišta čuvali kao ženicu oka svoga, nego su takodjer nastojali, da se krajina i Dalmacija utjelove materi zemlji. Ovo su pitanje mameluci Rauchovi toli površno uzeli u nagodbu, da su se dali odbaviti jednostranim obećanjem Magjarah: kako će uskorivati riešenje toga pitanja i to izrično »temeljem prava sv. krune ugarske«, a ne »temeljem državnoga prava trojedne kraljevine«, da će dakle utjeloviti krajinu i Dalmaciju na korist kraljevine ugarske. Odrgoše dakle pitanje o utjelovljenju krajine i Dalmacije iz rukuh sabora hrvatskoga, i preneseše to pitanje na magjarski sabor, koji već nastoji, kako da se krajina dokine i podloži gospodstvu Magjarah, jer je doista vrijedno bez ikakva napora doći u vlast vrhu zemlje, koja već danas imade u sebi do 200 milijunah for/inti/ narodnoga blaga. Kolikim cinizmom, kolikom uvredom našega naroda spremaju se Magjari, da osvoje vojničku krajinu, dokazom nam je ugovaranje njihovo s austrijanskimi Niemci. Niti se tu pita krajina, niti hrvatski sabor, hoće li i pod kakovimi uvjeti stupiti u državopravni savez s kraljevinom ugarskom. Magjarom i većini carevinskoga vieća dovoljno je, da je Rauchovo spravište mamelukah predalo krajinu Magjarom »temeljem sv. krune ugarske«, i pod tim naslovom hoće austrijanski Niemci, da krajina dodje pod upravu ugarskoga ministarstva za zemaljsku obranu.

Dalmaciju pako, danas već pripravnu da se sjedini s Hrvatskom, odbijaju Magjari, znajući, da je već davna tomu, što su Mlečići poharali dalmatinske šume.

Misli se na Ervina Csecha, koji je trebao dati takvu izjavu. Formulacija u tekstu je malo nezgodna. Cseh je u Erdutu sagradio prekrasnu obiteljsku grobnicu, koja je kasnije devastirana.

⁴⁹ Nakon carske potvrde Nagodbe mađarski guverner Rijeke postade 1873.grof Szaparv.

I tako je u Rauchovu spravištu pitanje o cjelokupnosti zemljišnoj riješeno tim: da se Rieka sa svojim kotarom predade Magjarom, koji već i na primorje naše posiju kao na primorje ugarsko; da je vojnička krajina i u njoj stanujući narod ponižen do prodajne robe, o kojoj medjusobno cincare Magjari i austrijanski ustavotvorni Niemci; napokon da Dalmacija ni sada, pošto je dugotrajnim naporom sa sebe stresla jaram talijanskih birokratah, nemože stupiti sa kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom u zajedništvo, dok se Magjarom nesvidi, da to nije proti njihovoj koristi.

O vojničkoj dakle krajini i Dalmaciji neće se u smislu nagodbe na domaćem saboru našem smjeti više ni govoriti: pitanje o sjedinjenju tih dielovah trojedne kraljevine s Hrvatskom i Slavonijom imalo bi se razpravljati medju saborom peštanskim i bečkim, a kad do toga dodje, da se sjedinjenje izvede, izvesti će se onako, kako bude Magjarom koristno i povoljno.

A da se narodu našem oduzme sve prilika, kako bi izviđao smrtnu ranu, što su mu ju zadale prodane duše Rauchovoga spravišta okrnucem cjelokupnosti zemljišne, uzeli su Magjari brigu, da se autonomija trojedne kraljevine podpunoma uništi.

Domaća autonomija bijaše trojednoj kraljevini zajamčena člankom 42. od god. 1861. Kad se je god. 1866. medju obe kraljevinske deputacije o njoj viećalo, toli su odlučno izjavili naši zastupnici, da od podpune autonomije naše ni za vlas nemogu odstupiti, da kraljevin-ska deputacija ugarska nemogaše s manjega nego očitovati: da će svomu saboru predložiti, neka autonomiju kraljevinah Hrvatske i Slavonije priznade. Barun Rauch sa svojim mameluci nije mario za ovu pripravnost Magjarah. On je navlas okrnjio autonomiju trojedne kraljevine više nego su Magjari ikad i misljeli. Znano nam je dapače, da se je Deak izgovarao pred više ljudih, kako bi Magjari ostavili Hrvatom samoupravu što širu, ali Hrvati sami da je neće. A mameluci našli su u svojoj osobnoj koristi uništiti domaću autonomiju, uvjereni, da će u Magjarah vazda imati zaštitu proti svomu narodu, kad bi ih ovaj osvješten zvao na račun radi izdajničkih njihovih djelah.

Mjesto dakle da u smislu čl. 42. od god. 1861. pitanje o samostalnom domaćem zakonarstvu i samostalnoj vrhovnoj domaćoj upravi niti u pretres neuzmu ugovarajuć s Magjari, stupiše oni pred Magjare kao prosjaci u prnjavih dronjcih, primiv od njih u ime božje dozvolu, da se kod kuće, na saboru ugarskom i u delegaciji, mogu služiti jezikom hrvatskim. I vrhu te milosti Magjarah biahu vrlo sretni naši mameluci, kao da su se bojali da bi inače kod kuće, u Pešti i u Beču morali lajati.

Imenovanje bana učiniše odvisnim o predlog ugarskoga ministra - predsjednika, kojemu će, budući odgovornu Magjarom, glavna biti zadaća, da bude u Hrvatskoj vazda onakav ban, koji će zastupati korist Magjarah. A da kratkovidne zavedu, stvoriše jošte nekakvoga hrvatskoga ministra u Pešti, koji nam je od tolike potrebe i važnosti, kao i peto kolo na kočiji, jer je taj ministar odgovoran saboru ugarskomu. Iz ove grdne nepodobštine sijedi: da se na dostojanstvo hrvatskoga bana nemože uzvisiti ni Hrvat ni Srbin, koji se poštenjem, znanjem i rodoljubjem odlikuje medju svojim sugradjani i da će to najodličnije dostojanstvo biti nagrada za podle usluge učinjene Magjarom u zatiranju pravah i slobodnih trojedne kraljevine.

Ima li hrdjavijega čovjeka u našem narodu nego stoje barun Levin Rauch, pak upravo jer je takav, napravi ga grof Andrassy⁵⁰ hrvatskim banom. A da se sablazni, što ih je počinio, nebudu do boga čule, a danas bi ta hulj u Zagrebu banovala, jer je u koristi Magjarah, tlačiti Hrvate i Srbe i obustaviti im svaki napredan život. Za njim imao je u očima Magjarah po

⁵⁰ Grof Gyula Andrassy (Košice, 1823.-Volovsko, 1890.). Bio je ministar predsjednik u Budimpešti i pod njegovom je utjecajem, a uz podršku Deaka stvorena Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. Godine 1871. bio je ministar vanjskih poslova Austro-Ugarske monarhije.

svojoj čudi i po prirodjenoj si mržnji našega naroda najveće zasluge za bansku čast grof Laci Pejacsevich. Da nas je to zlo minulo, imamo blagodariti jedino toj okolnosti, što je premilostivomu kralju došlo do znanja, da je i on poput baruna L. Raucha osmrادن lonjskopoljskim blatom.

Sreća po nas, što u krilu našega naroda neima trećega, ovoj dvojici ravna, i što ovako dodje red na Kolomana Bedekoviča,⁵² okorela doduše magjarona, kako su i ona dva, ali u toliko barem različita od njih, stoje čovjek, kako kažu, blage čudi i dobra srdca. Ali blaga čud i dobro serce dovoljna su svojstva za zvonara ili crkvenjaka, nipošto pako za vrhovnoga poglavicu zemlje. Tu se hoće pronicava duha, upravne i državničke vještine, odvažnosti u dobru i rodoljubive požrtvovnosti. O tom svem neopazismo ništa u g. Bedekoviča, i zato nesmiemo pustiti s oka: da g. Bedekovich nikad nebi na predlog grofa Andrassva postao hrvatskim banom, da nebude od mlada vjerno stajao uza sve, što je slobodi i napredku naroda hrvatskoga i srbskoga neprijazno. Neka se danas g. Bedekovich usudi raditi na dobrobit Hrvatske proti volji Magjarah: magjarski će ga ministar predsjednik ukloniti, jer se korist Magjarah i korist Hrvatah medju sobom izključuju. Neuzradi li tako magjarski ministar-predsjednik, izvrgava se pogibelji nepovjerenja od strane Magjarah, kojim je odgovoran. To zna g. Bedekovich. To će znati svaki milošću magjarskoga ministra predsjednika imenovani ban, i zato će mu biti prva dužnost u svih javnih službah ponamjestiti samo onakove ljude, koji će biti bezsviestni vršitelji njegove, dotično magjarske volje.

I kako nas je najnovije iskustvo poučilo, neće se tako postupati samo u pogledu službah svietovnih, nego će se nastojati, da se i crkvena dostojanstva zapreme ljudmi, uslužnima gospodstvu magjarskomu.

Kamo ćete većega rugla za narod hrvatski, nego što nam Bedekovich i Rauch Magjarom za volju posadiše na prabiskupsku stolicu u Zagrebu popa, kakova ćete naći u najslabijoj hrvatskoj župi,⁵³ tom jedino razlikom, što su se naši vriedni popovi molili bogu predobromu za sreću i pobjedu junačke naše vojske, dočim je ovaj blagosivljao oružje, iz kojega se je smrt sipala na hrabre naše borioce za narodnost i slobodu? Kamo ćete veće sprdnje, nego što vam je ovaj Rauchov prabiskup u Zagreb doveo bezsramna i drzovita bečara u popovskom ruhu, kakova hvala bogu neima ni u najzadnjem našem selu, da ga u nas zaodjene dostojanstvom kanonika hrvatskoga.

I tako će sve donde, dok hrvatski ban bude odvisan o magjarskomu ministru -predsjedniku, sva dostojanstva i javne službe u trojednoj kraljevini biti nagrade budi za zasluge stečene promicanjem interesah magjarskih, budi za izdajstvo, počinjeno o narod hrvatski i srbski.

⁵¹ Vidi bilj. 30.

⁵² Koloman Bedeković (Jalžabet kraj Varaždina, 1818. - Hinterbruhl, 1899.). Školuje polazio u Varaždinu, te u Mađarskoj. Godine 1867. postao je povjerenik Varaždinske županije. Od 1868. do 1871. je hrvatski ministar, 1871.-1872. ban, a onda opet hrvatski ministar do 1899. Njegovo dobro je bilo Jalžabet. Član podružnog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i pretplatnik *Gospodarskog lista*. Bio je biran u Ogulinu, Rasinji i drugdje.

⁵³ Misli na nadbiskupa Josipa Mihalovića (Mihajlovića)(1814.-1891.). Kardinal Mihalović je bio zagrebački nadbiskup poslije Jurja Haulika od 1870. do 1891. i upravljao je crkvom posve drugačije od svog prethodnika. U Zagreb je došao iz Temišvara gdje je bio župnik. U mladosti je bio vojni svećenik.

Ovom dakle točkom nagodbe oduzeta je našem narodu neodvisna vrhovna uprava domaćih poslova i prenesena u ruke Magjarah, dočim je ujedno sjajno i starodrevno dostojanstvo hrvatskoga bana poniženo na čin običnoga beamtera⁵ magjarskoga, koji je u smislu nagodbe par/agrafa/ 24. i 45. dužan, odredbe ugarskoga ministra -predsjednika u obće, a odredbe financijalnoga ministra napose, točno ovršavati. Da ga pako u vršenju tih odredaba bez svakoga prigovora i u svoj pokornosti podupiru županije i občine, da se u obće ciela uprava može ravnati iz Pešte, oduzeto je županijam pravo izabiranja činovnikah i predano vrhovnomu magjarskomu činovniku u Hrvatskoj i Slavoniji, koji se zove hrvatski ban. Na predlog bana imenuje se veliki župan; ban imenuje podžupane, velike bilježnike, blagajnike, mjernike i kotarske sudce, a veliki župan imenuje ostale činovnike. Sva ova vojska vladinih službenikah imati će pravo glasa u županijskih skupštinah, u kojih će kao posebna kasta biti jošte zastupnici najjačih porezovnikah u trećini ukupnoga broja županijskih zastupnikah. Občinam predlagati će kotarska oblast sudca i bilježnika, a občinski odbor morati će birati u tiesnih granicah stavljena mu predloga. Da kotarska oblast neće nikoga predložiti, koji vladi nije po čudi, dokaz je već u tom, što občinski činovnici imadu osobno pravo glasa kod biranja saborskoga zastupnika, koje je pravo oduzeto članom jugoslavenske akademije, doktorom bogo- i mudroslovja, kapelanom i učiteljem, kojim je svim položaj neodvisan o uplivu vlade. Bude li se pako ikojemu občinskom odboru ili občinskom činovniku svidjelo, neraditi bezuvjetno onako, kako hoće magjarska vlada: kotarska je oblast ovlaštena po paragrafu. 56. novoga obć/inskoga/ reda razpustiti odbor i razterati činovnike, neobvezana nikomu davati razloga o takovu činu.⁵⁵ Samouprava dakle županijah i občinah do temelja je porušena po Rauchovom spravištu: občine i županije imadu po zakonih stvorenih na Rauchovu spravištu biti slipea orudja magjarske i magjarske vlade.

Ali ne samo, što je izdajničkom tom nagodbom čitava uprava zemlje prodana Magjarom; i naš je sabor isto tako učinjen odvisnim o magjarskoj vladi. Jer po odvisnosti domaće naše vlade o ministarstvu ugarskom nedolazi na domaći naš sabor nijedan zakonski predlog, dok ga neodobri magjarska vlada. Zakon pako, koji bi se stvorio na našem saboru usljed vlastite njegove inicijative, čuvati će se ban predložiti kralju na potvrdu, dok na to neprivoli magjarski ministar - predsjednik, jer je ban ovomu, a ovaj saboru svomu odgovoran za to, da se neće u Hrvatskoj i Slavoniji uvesti nijedan, ma još toli spasonosan za ovu kraljevinu zakon, koji nebi stajao u skladu s posebnimi interesi Magjarah.

Povrh toga izručije mameluci Rauchovi sve naše novčarstvo u ruke Magjarah. Kraljevina Hrvatska ima dokazom proračuna za god. 1871. 7,436.046 for/inti/prihoda.

Kneževina srbska ima godišnjeg prihoda 30,000.000 pijasterah ili ti 3 milijuna for/inti/. Uz ovaj prihod uzdržava Srbija svoj kneževski dvor, plaća turskomu carstvu tribut, ima svoju vojsku, namiruje troškove za sve državne oblasti i zavode, neima niti pare državnoga duga i nalazi se u najboljem razvoju blagostanja narodnjega. Broj njezina pučanstva nadmašuje za 100.000 dušah broj pučanstva kraljevine Hrvatske i Slavonije bez krajine.

Sravnilo li u tom pogledu Srbiju s kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom, biva nam jasno, da je u nas boljih izvora za neodvisnost naše kraljevine u granicah monarkije austro-ugarske, nego li u kneževini srbskoj; na svaki pako način daje naša domovina u sretnu položaju pokriti ne samo domaće potrebštine, nego i točno doprinostiti, što poput Ugarske na nju spada za smirenje zajedničkoga državnoga troška, kad bi naš narod po pravu imovinom svojom sam razpolagao, i prama prihodu svojem uredio razhod.

Službenik.

⁵⁵ Odnosi se na Zakonski članak ob uredjenju općina i trgovišta koja nemaju uredjeni magistrat (Sbornik zakona i naredaba, 1871, br. 4).

Da bude dakle u mamelukah Rauchovih ikoliko poštenja i rodoljubja, nebi nikad dopustili, da Magjari uzmu vlast vrhu domačega našega novčarstva, nego bi odcijepili od domačega prihoda doprinesbenu svotu za zajedničke poslove u onom razmjerju, u kojem su se Magjari nagodili s Beustom i njegovim reichsratom, a ostatak bili bi pridržali razpolaganju domaće naše uprave.

Ovako zadovoljnije se kukavnom milostinjom od dva milijuna, dvjesto hiljada for/inti/. što nam Magjari svake godine bacaju od naše muke, davši im ujedno vlast, da u naše ime pomnožavaju državni dug, da povise porez koliko ih volja, da njim razpolažu po neograničenoj svojoj slobodi, a račun o čitavom novčanom poslu da »znanja radi« priobće hrvatskomu saboru.

U pogledu naših zakladah vjerozakonskih i nastavnih u iznosu do devet milijunah. što su pod magjarskom upravom, bilo je sgodno vrieme da se prigodom ugovaranja odluče i prenesu na domaću samoupravu. Ali odakle mamelukom toliko odvažnosti, zahtievati od Magjarah, da povrate narodu hrvatskomu, što mu po pravu povratiti moraju. S toga je u &.49. nagodbe samo toliko naglašeno, da će se tražbine tih zakladah putem medjusobnoga obračunanja izjednačiti, - razumjeva se, kad Magjare bude volja.

Da dokažu Magjarom, koliko mrze i preziraju junačku našu krajinu, ustanoviše Rauchovi mameluci u par. 52, da nijedna osoba vojnička nemože postati banom hrvatskim. To uradiše mameluci u ovo vrieme, gdje medju najizvrstnijimi generali cesarske vojske imade obilan broj hrvatskih sinovah. Tom ustanovom htjedoše da presjeku poslednju upravnu nit, kojom bijaše krajina vezana s materom zemljom, jer je ban iz vojničkoga stališa obično bio i zapovjedajući general čitave hrv.-slav. vojničke krajine. Bilo je njegda hrvatskih banah iz stališa građanskoga i vojničkoga, bilo ih je dapače i to vrlo slavnih, na pr. Gjuro Drašković, Petar Berislavić,³⁷ Gašpar StankovačkP⁸ itd. iz stališa sveštenskoga. Bilo je dobrih i nevaljanih, ali onakove zvieri u liepoj čovječjoj slici, kakav bijaše prvi građanski ban najnovije dobe barun Levin Rauch, nepozna naša domaća povjest, pak ovakovoj zvieri za volju, podjoše mameluci uništiti i posljednji simbol narodnoga i zemljišnoga jedinstva izmedju krajine i provincijala. Čuli smo iz ustih tih mamelukah kraj tolikih budalaštinah i ovu: daje krajina siromašna zemlja, koja se nebi dala upravljati nego podporom bogatih Magjarah. Magjari to bolje znadu, koliko imade u krajini sačuvana narodnoga blaga, nego li mogu i dokučiti magjaronski glupači: Magjari znadu da je krajina razmjerno bogatija zemlja, nego li Ugarska sama.

Hoće li se našim magjaronom zarumeniti crn obraz kad im kažemo: da ima u vojničkoj krajini 1,789.294 jutra ili 178 9/10 kvadratnih miljah šume, što računajući poprieko 100 for/inti/ od jutra, prikazuje vriednost od for/inti/169.984.000;

da u njoj imade zemaljskih zgradah, procienjenih sa for/inti/ 5,000.000;

Zatim pod upravom ratnoga ministarstva: prištednje krajiš/ničke/prihodarinske zaklade for/inti/4,500.000;

zaklade zajedničkoga krajišničkoga imetka koncem godine 1863.for/inti/12,486.795;

Ukupno for/inti/191,970.795.

³⁶ Misli se vjerojatno na Jurja III. Draškovića, koji je sudjelovao u bitci kod Siska i u bitkama u oslobađanju Petrinje, izabran 1607. za jednog od upravitelja kraljevstva.

³⁷ Petar Berislavić, hrvatski ban (Trogir, 1475-Vražja gora kod Korenice, 1520.). Radio je na uspostavljanju obrane prema Turcima.

³⁸ Kanonik Gašpar Stankovački, kojemu je zagrebački biskup Gjuro Drašković predao na upravu opatiju Topusko poslije smrti Matije Brumanusa.

Već ovaj imetak, kad bi se s njim pravilno gospodarilo, nosio bi korist od godišnjih 9,598.539 for/inti/, a kad bi se ovim pribrojili izravni porezi i drugi dohodci sa 2,500.000 for, što nosi taj dio naše domovine, stojeći u pogledu trgovine i gospodarstva na primitivnom stupnju i neimajući skoro niti traga obrtničkomu životu: to ovaj imetak zajedno s neznatnim poreznim prihodom predstavlja godišnji prihod od 12,098.539 for.

Po tom možemo prosuditi, koliko bi vojnička krajina imala godišnjega prihoda, kad bi joj se pod mudrom i sdušnom ustavnom domaćom vladom otvorili neizcrpivi izvori narodnoga blagostanja. Složimo li pako godišnji prihod vojničke krajine, što bi ga već u sadašnjih okolnostih morala imati, s godišnjim prihodom u provincijalu, prikazuje nam se svota od 19,534.587 for/inti/ godišnjega prihoda, a ova je svota ravna državnomu prihodu, što ga na godinu imade blagoslovljena i na najvišem stupnju blagostanja stojeća kraljevina Saksonska.⁵⁹

Pak ovakovu domovinu, punu neizcrpiva blaga, koju je bog nadario sretnim položajem, plodnim zemljištem, blagim podnebjem, brodivimi riekami i valovitim morem; koja nam uz slab napor naših silah obilato daje privrede i živeža, makar da nas bude jošte deset putah toliko koliko nas ima: ovakovu domovinu prodadoše domaći izrodi Magjarom za trideset izdajničkih srebrnjakah, sretni i zadovoljni, što im Magjari od domaćega prihoda baciše godišnjih 2,200.000 for/inti/ kao milostinju, da si osiguraju činovničke plaće i penzije, nemareć za to, što nam se je pod vladavinom ministra Bacha, dok je naš prihod bio manji nego sada, za pokriće domaćih troškovah puštalo na godinu 2,500.000 for/inti/ i 800.000 for/inti/ za razteretne prireze.

Našje narod, osobito u krajini, više patio od nepravde ljudske, nego ikoji narod na svijetu. Cielu njegova prošlost nije nego dugotrajna povjest njegovih mukah. Da se sgrusti i okameni krv, koju je krajiški naš narod prolievao braneć svetu svoju zemlju proti navalam Turakah i Magjarah, mogao bi liepu domovinu svoju opasati zidom prolivene svoje krvi. Ali što nemogahu izvesti Turci niti sami, niti u savezu s Magjari: pokušale su izdajice domaće, odtisnuv od sebe vojničku krajinu i u njoj stanujući narod kao bezejenu robu.

Zapamtite si to gradjani i seljaci hrvatski i srbski i omjerite to njihovo djelo podpunom mjerom njegove gnjusobe.

./.

Naše more, koje nas spaja s vasionim svijetom, izručiše ti izdajice takodjer u neograničenu vlast Magjarah.

Predadoše zakonotvorstvo i upravu glede svih poslova morskih njim zabarom, koji mora ni nevide; a da vitežki naši pomorci širom cieloga svieta raznašaju sramotno obilježje narodnoga robstva, iztakoše magjarske zastave na brodove hrvatske.

Da kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju raztope u kraljevini ugarskoj, pristali su na to, da bude na saboru ugarskom onako zastupana, kako su zastupane pojedine županije ili gradovi ugarski. U smislu nagodbe slalo je Rauchovo spravište 29 zastupnikah, ili bolje rekući dangubah na ugarski sabor, da tamo glasuju po zapovjedi magjarske vlade. Ove dangube niti su razumjele što ugarski sabor razpravlja, niti su proti 400 Magjarah mogli braniti korist svoje domovine, kad bi slučajno i htjeli, - grof Andrassv upotrebljavao ih je kao savurnu⁶⁰

⁵⁹ Autor navodi Sasku, koja je imala kao i Banovina mnogo rudnog blaga te je po tome stekla veliko bogatstvo, a 1838. godine Dubrovnik je posjetio saski kralj Fridrik August s grupom botaničara.

⁶¹ Savurna. Vjerojatno neki izraz za ravnotežu.

na desnoj strani, kad mu je pogibelj prietila, da će mu slobodoumni Magjari državnu ladjicu pritisnuti s lijeve strane.

Do god. 1848. imala je kraljevina Hrvatska i Slavonija dva svoja poslanika (oratores) na ugarskom saboru, koji su mogli uložiti svoj *veto* proti zaključkom, koji im se činjahu neshodni ili opasni po nas, a domaći je sabor imao pravo zabaciti zaključke, stojeće u oprieci s državnim našim pravom. Sada u smislu nagodbe odlučuje magjarska većina. Hrvatski mameluci moraju štititi, a ban je hrvatski dužan točno ovršiti, što Magjari u Pešti zaključče.

Saboru ugarskomu predali su mameluci takodjer vlast dozvoljivati vojnike, a ban je hrvatski dužan, svake godine staviti u vojsku onoliko vojnikah, koliko mu magjarska vlada zapovjedi. Usljed takove zapovjedi uveo je hrvatski ban domobranstvo, koje mi uzdržavamo o vlastitom trošku, neimajući na tu domaću vojsku nikakve vlasti. Domobranstvo nije drugo i nebi smjelo imati druge svrhe nego što ju je negda imala narodna vojska (insurekcija) stojeća pod zapovjedi zemaljskoga kapetana, koga bira hrvatski sabor.⁶¹ Jošte žive hrvatsko-slavonski zemaljski kapetan i podkapetan narodne vojske ili domobranstva našega, ali to je domobranstvo stavljeno sada pod zapovjed ministra magjarskoga, koj[bi] mogao s vremenom zapovjediti narodnoj našoj vojsci, da baruna Raucha, grofa Seherr-Thosza,⁶² Magjarodía i ostale plemenite njihove drugove proti narodu hrvatskomu brani i štiti, kad dodju sušiti lonjsko polje i čistiti naše šume. A kakve junake postavlja magjarski ministar⁶⁴ kao častnike našim domobrancem, dovoljno je ako znate: da je grof Kulmer pukovnik,⁶⁵ Dutković,⁶⁶ Domin,⁶⁷ i Francisci⁶⁸ da su kapetani, Stanković⁶⁹

⁶¹ Domobranstvo je osnovano tek usvajanjem zak. čl. 41. od 5.XII.1868. na zajedničkom saboru u Pešti. Budući da je ban Josip Šokčević bio zadnji ban koji je imao i vojnu vlast, domobranstvo je podređeno mađarskom vojnom ministru, čime su se Mađari osigurali da im se ne ponovi 1848. godina.

⁶² Grof Arthur Seherr Thosza, član konzorcija za isušenje Lonjskog polja kojim bi se dobilo 180.532 jutra plodne zemlje, ali bi 118.000 stanovnika bilo proleterizirano. Otkrivanjem prepiske između njega i Raucha urednik *Zatočnika* Matija Mrazović optužio je 1869. Levina Raucha za zloupotrebu vlasti, pa je ovaj morao podnijeti ostavku. No po svemu se čini da se radilo o namještenom procesu kako bi se Rauch maknuo i u tom je slučaju važnu ulogu imao Ivan Vončina.

⁶³ Magyorody, mađarski pukovnik, pratilac generala Turra po Slavoniji.

⁶⁴ Ministar rata barun Franjo Kuhn postavlja časnike u domobranskoj vojsci. U 1873. je ministar domobranstva Bela Szende.

⁶⁵ Pukovnik barun Miroslav Kulmer (Zagreb, 6.III.1814.-28.II.1877.), bio je okružni zapovjednik domobranstva. Dugo godina bio je okružni komornik hrvatsko-slavonske Vojne granice. U 1864. bio je potpredsjednik Gospodarskog društva u Zagrebu.

⁶⁶ August Dutković (Zagreb, 1828. -Sv.Ivan Zelina, 1900.), domobranski satnik, vitez reda Franje Josipa, vladin savjetnik i značajna osoba kod postavljanja bana Levina Raucha za bana. Pretplatnik *Gospodarskog Usta*.

⁶⁷ Kapetan Karlo Domin. Vjerojatno član porodice grofa Vinka Domina, vlasnika i ravnatelja trgovačkog zavoda na Rijeci.

⁶⁸ Hinko Francisci trebao je nositi zastavu Zagrebačke županije, ali je nosio hrvatski barjak na banskoj inauguraciji Levina Raucha.

⁶⁹ Natporučnik Kristofor Stanković.

nadporučnik, Kalman Antolković⁷⁰ poručnik itd.

Kad su se u starija vremena kraljevi ugarski krunili kao kraljevi hrvatski, morali su se svečano zapriseći: »da neće bez našega privoljenja dopustiti nijednomu Magjaru, da se u gradovih naših nastani«. Ovo nam je dokaz, da naši predji nikad nisu pustili s vida, kakva su im »ustavna braća« Magjari. Sad su naši mameluci zakonodavstvo o putnih listovih, o redarstvu nad inostranimi, o državljanstvu i domaćinstvu prenesli na sabor ugarski, a kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji nepreosta ni toliko vlasti, da smije uzkratiti domaćinstvo stranim ljudem, koji bi se htjeli u nas ugnjezditi na našu štetu. U našoj domovini ima hvala bogu dosta puste, neobradjene zemlje. Sreća, što se Magjari slabo plode, inače bismo do skoro vidjeli u sred naše zemlje magjarskih naseobinah. Na to je išla u drugom redu i špekulacija s lonjskim poljem.⁷¹

Na to ide zakon o zadrugah,⁷² što ga mameluci stvoriše na Rauchovom spravištu. Sav je taj zakon tako udešen, da se seljačke naše zadruge raztvore u toliko prosjakah, koliko se u njih rodilo i odhranilo čeljadi mužke i ženske. Uzmite, kudaj ćete dospjeti vi seljaci, kad vam sudac i notariuš dodju dieliti vaše zadruge medju ženskad, koja seje od 1. travnja 1848. iz zadruge udala, i kojoj na glavu pripada upravo onakav dio nepokretnoga dobra, kao i samomu zadrugu gospodaru. Slučio se primjer, da su dvie prije dvadeset godinah udate ženske tražile svoj dio, i kad se zadruga podielila, došlo je na te dvie ženske jedna polovica, a na 70 drugih članovah druga polovica zadružne nepokretnine.

Na plemiće se ova naredba neproteže, - kaže taj zakon u par. 45. Ako je ta naredba dobra, zašto se njezine blagodati uzkraćuju plemićem: ako li je zla, kao što jest, zašto se uporablja jedino na seljačke zadruge?

Zadružno vaše dobro, što su predji vaši kroz vjekove stekli, a vi sačuvali i pomnožavali, raznieti će se na maljušne komade, da ih lakše mogu pokupovati plemići i spahije, kako to oko Lužnice biva.⁷³

I sa željeznicami, koje se grade i koje će se graditi, razpolažu Magjari u smislu nagodbe po svojoj volji. Niti našem saboru, niti našoj vladi nije u te poslove osiguran nikakav odlučan upliv. A kako Magjari u pogledu naših željeznica čuvaju interese prometa i koristi naše domovine, dokazali su, kad se je radilo o pravcu pruge iz Osieka u Sisak.⁷⁴ Svatko zna, daje željeznica iz Osieka preko Našicah i Krndije najnespretnija i najskuplja. Za taj pravac nitko nije osim grofa Lacike Pejacsevicha, spahije našičkoga. Sve trgovačke komore i poveće občine prosvjedovale su proti ovakovu zapostavljanju obće koristi na korist pojedinca, a napokon se i mameluci na Rauchovu spravištu stadoše buniti i kupiti medju

Poručnik Kalman Antolković. Ivan Nepomuk Antolković bio je u odboru za organiziranje narodnog veselja prilikom inauguracije Levina Raucha za bana.

⁷¹ Lonjsko polje trebalo je rasparcelirati, a budući da seje zemlja imala prodavati preko jednog mađarskoga konzorcija to bi većinom došla u ruke mađarskih seljaka, koji su mogli ponuditi bolju cijenu od hrvatskih seljaka.

⁷² Zakon o uređenju zadrugah sankcioniran je od cara i upisan kao Zakonski članak IV: 1870. Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

⁷³ Lužnica je bila posjed Levina Raucha.

⁷⁴ Planirane trase željezničkih pruga bile su predmetom velikih sukoba. Do 1888. putovalo se iz Broda i Vinkovaca u Zagreb preko Dalja, Osijeka, Pečuha, Barča, Žakanja, Koprivnice. Unionistička i Narodna stranka stalno su se sukobljavale, i Našice su 1895. dobile spoj sa Szent Lorinczom i Budimpeštom, ali ne i sa Zagrebom. Budući da su pruge uvedene u mađarsku gruntovnicu, taje zemlja postala mađarska državna svojina.

sobom podpise na prosvjed proti željeznici preko Našicah. Čuvši to Rauch i Pejacsevich, poteraju 29 mamelukah u peštanski sabor, a ostalo odprave kući, dok se pitanje o željeznici preko Našicah na ugarskom saboru nerieši onako, kako se je grofu Laciki Pejacsevichu htjelo. Tako Magjari nagradiše grofu Pejacsevichu izdajstvo narodnih pravah željeznicom preko njegovih imanjah, neobziruć se ni malo na prigovore, što su proti pravcu te željeznice uloženi sa svih stranah naše zemlje.

Istim načinom predadoše mameluci naše rieke i ceste u vlast Magjarah.⁷³

Daleko bi me zavelo, da vam još dalje idem razlagati sramotu i zlo, što ga je po naš narod u toj nagodbi sakriveno.

Budi vam dovoljno, kad vam jošć kažem, da gotovo svaka od 70 točakah te nagodbe nosi na čelu svomu žig nepoštenja i izdajstva, što ga u domovini našoj počiniše barun Rauch i njegovi mameluci. I da dokažu koliko su si sviestni, daje ta nagodba naišla na obćenito ogorčenje našega naroda, stvoriše zakon, kojim na predlog Zuvića staviše pakleno svoje djelo pod obranbu vješalah i tamnice.⁷⁶

Iz svega ovoga vidite, daje barun Rauch razumjeo sastaviti spravište u Zagrebu, koje mu je pomagalo izkopati grob, u koji bi se narod hrvatski i srbski živ i zdrav imao sahraniti. Kako se to spravište ocienjuje u nas kod kuće, i vani u poštenu svietu, znade svatko, koji nepodmićene novine čita i obći s pametnimi ljudi.

A da znate, kako je Rauchovo spravište i njegove članove ocienila »Neue freie Presse«,⁷⁷ stojeća u službi Magjarah i Niemacah, a preko svake pristojnosti neprijazna nam i svim Slavenom: priobćujem vam nekoliko riećih, što ih je posvetila tomu spravištu, kad se je početkom mjeseca siečnja o/ve/ g/godine/ razišlo.

Taj list medju ostalimi liepimi stvarmi kaže o spravištu Rauchovu ovako: »Što se govori o razpuštenom saboru hrvatskom, duboko zadire u područje kurvarstva, kojemu neima ravna primjera niti u onom englezkom parlamentu, što gaje njegda bio ministar Valpole sastavio.« Pravedniji sud o tom spravištu nemože se doista izreći, nego što ga ovimi riećmi izreče »Neue freie Presse«. Vriedno je dakle, da se na vječnu uspomenu pobilježe članovi toga spravišta, što si zaslužiše ime Rauchovih mamelukah, i zato ću vam većinu njih redom prikazati i naznačiti ujedno, stoji svaki pojedini steko na nepoštenom i sramotnom pazardu s pravi naše otačbine.

./.

Na Rauchovu spravištu bili su sliedeći:

A. OD STRANE VELIKAŠAH:

Barun Levin Rauch.⁷ ogranak obitelji, vele znamenite u krvavoj poviesti našega naroda. Je li šta u svom životu učinio dobra i koristna, o tom nam nisu nikad pripoviedale niti »narodne« niti »hrvatske novine« niti »Agramer Zeitung«. Zna se samo toliko, da sije

⁷⁵ I rijeke Drava i Sava, te ceste prvog reda, bile su izuzete iz nadležnosti bana, a njihovo je uređenje bilo ovisno o odlukama zajedničkog sabora u Pešti.

⁷⁶ Postupak o zločinstvima veleizdaje, uvrede kralja i članova vladareve kuće mogao je voditi isključivo Zemaljski sud u Zagrebu.

⁷⁷ *Neue freie Presse* izlazile su u Beču.

⁷⁸ Vidi bilj.4.

bistrio svoj um, natežući se pred zagrebačkim sudom sa sobaricami i sa šišljavičkimi i lužničkim seljaci. Podmetnuo je kralju krivotvoreni izborni red, upropastio nekoliko hrvatskih obitelji, varao je poštene ljude, strahovao dobričine, mitio lahkoumne, proganjao kriepostne građane, nagradjivao lopove, dok mu napokon iza svega toga podje za rukom porušiti članak 42. od god. 1861. i na ruševinah njegovih stvoriti »poštenu nagodbu« s Magjari. U nagradu za ova svoja djela postao je milošću Magjarah hrvatskim banom i predsjednikom najvišega suda s plaćom od godišnjih 20.000 forintih. Postao je osim toga tajnim savjetnikom i komanderom reda sv. Stevana. Iztjerao je za vreme svoga banovanja nekoliko stotinah parnicah proti

lužničkim i SiSljavičkim seljakom, imao je arendu⁷¹ zagrebačkoga uličnoga smeća, ustrojio si lonjskopoljsku družinu, haračio je s limunom i tarifnom soli, nije kroz tri godine imao porezne ckskcucije, nije u to vrieme izgubio nikakva procesa, vozio se badava po željeznicah a putne si troškove dao izplaćivati iz zemaljske blagajne, iz koje je napokon 92.000 for/inti/ uzeo, nepoloživ o tom novcu nikakva računa.

Barun Gjuro Rauch,⁸⁰ brat Levinov, postao je učestnikom lonjskopoljske spekulacije i dobiti će koju stotinu hiljadah for/inti/, kad mu brat Levin, ako ga bog požive, osuši lonjskopoljske močvare.

Grof Miroslav Kulmer⁸¹ postao je pukovnikom domobranskim, pošto seje dokazalo, da je nespretan u trgovini s dugami. Dobio je 3.000 for. plaće, a zapalo ga 28.000 for. za neobičan trud, što gaje imao, kad je morao podpisati ugovor radi sušenja lonjskoga polja. U svojoj kući, na trgu sv. Katarine ima namještenu pisarnu domobranstva, i dao je na slavu novo stečene hrvatske autonomije tu kuću pobieliti. U ratu Magjarah proti Rusiji biti će grof Kulmer chef generalštaba magjarske vojske.

Grof Laci Pejacsevich⁸² dobio je željeznicu na svoje imanje i 60.000 for. na račun dobitka, što će ga zapasti, kad barun Rauch i grof Seherr-Thosz osuše lonjsko polje. Dobio je takodjer visoki orden.

Grof Petar Pejacsevich.⁸³ Postao je hrvatski ministar u Budimpešti s plaćom godišnjih 10.000 for.

Grof Khuen Karlo i grof Khuen Henrik, dva brata, dobili su koncesiju za gradjenje željeznice.⁸⁴

Ostale grofove i barune, koji su u tom spravištu sjedili i šutili i dizali se na komandu baruna Raucha, nije vriedno ni napominjati, jer su i onako nepoznati u našem narodu, a riedko su i dolazili u spravište.

⁷¹ Zakup.

⁸⁰ Gjuro Rauch, brat Levinov, predsjednik konzorcija za isušenje Lonjskog polja. Izabran za zajednički sabor u travnju 1869. Posjed mu je bio u Martijancu kraj Ludbrega. Pretplatnik *Gospodarskog Usta*.

⁸¹ Vidi bilješku 65. Daske za dužice od kojih su se pravile bačve.

⁸² Vidi bilj. 30.

⁸³ Petar Pejačević (1804.-1887.). Bio je 1861. veliki župan Virovitičke županije. Od 1871 do 1873. bio ministar u Pešti. Unionist. Vlasnik rumskeg posjeda. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

⁸⁴ Karlo i Henrik Khuen bili su vlasnici veleposjeda Nuštar kraj Vinkovaca. Rođaci kasnijeg bana Khuena Hedervarvja. Dobili su koncesiju za gradnju pruge Vinkovci - Vukovar.

Za glasovanje njihovo kod nagodbe, imali su biti nagradjeni koristnim po nje urbarskim zakonom, koji je istinabog na Rauchovu spravištu i stvoren, ali ga kralj nije potvrdio, jer je bio za seljake mnogo gori, nego onaj, što gaje stvorio Bach god. 1852.⁸⁵

Odavde izuzimljem grofa Gjuru Jelačića⁸⁶, koji se barunu Rauchu i njegovomu spravištu nikad nije ni približio, zatim grofa Artura Nugenta,⁸⁷ grofa J. Jankovića⁸⁸ i baruna Hellenbacha,⁸⁹ koji su se narodnoj stranci pridružili, čim su uvidili, šta barun Rauch i njegovi mameluci našem narodu snuju.

B. OD STRANE DOSTOJANSTVENIKAH:

Biskup Soić dobio je naslov i dostojanstvo tajnoga savjetnika i obećalo mu prabiskupiju zagrebačku, ali ga prevarilo. Otkad mu potonula ladja njegovih nadah, nije više ni dolazio na Rauchovo spravište. Komu se hoće, može ga sada imati, da pljune na »svetinju nagodbe«, koju valjda nedrži više u posvetilištu.

Ostalim crkvenim dostojanstvenikom jednoga i drugoga obreda, imajućim pravo virilnoga glasa, nije dopustilo poštenje, da sjede medju Rauchovimi mameluci.

Prešeprtljeiši i prepodobniji gospodin veliki župan sriemski Svetozar Kušević de Blatsko.⁹¹ Sjedeć u Rauchovu spravištu, iztočio je nekoliko krokodilskih suzah na grobu ćirilice, koju su Rauchovi mameluci privremeno sahranili. On je jedini veliki župan iz Šokčevićeve dobe, koga je barun Rauch znao upotriebiti, te si je spasio župansku službu i plaću, dočim ostali njegovi družici nebijahu uporabivi pod vladavinom baruna Raucha. Njekoji misle, i to ne bez razloga, da seje potajno pošokčio, što bi svakako bila sreća za pravoslavnu, a nesreća za rimokatoličku crkvu. Uz orden, što ga je već prije bio dobio kao njegdašnji listonoša Jelačića bana, priliepao mu je barun Rauch još i drugi orden višega reda o junačka prsa, a dobio je s nepoznate ruke i dugme sa dolame sv. cara Lazara, što ga sad nosi

Zakonskim člankom V. iz 1870. Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije izmijenjen je raniji Cesarski patent od 2. ožujka 1853. o izvršbi razterećenja zemljišnoga i ob uređenju kako urbarskih tako i srodnih im posjednih razmjerja u kratjevinah Hrvatskoj i Slavoniji.

⁸⁵ Gjuru Jelačić (Zagreb, 25.V.1805.-Novi Dvori, 1901.), brat bana Josipa Jelačića. Veći dio života u vojnoj službi i postao pukovnik u Glini 1848. Već 1849. je general, a 1856. podmaršal. Zbog govora u Saboru 10. kolovoza 1861. bio je umirovljen, pa je živio u na posjedu bana Jelačića u Novim Dvorima kod Zaprešića. Od 1873. do 1895. predsjednik Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu i pretplatnik *Gospodarskog lista*.

⁸⁷ Grof Artur Nugent (25.IX.1816.-London, 31.VII.1896.). Virilist. Bio je predsjednik Hrvatsko-slavonskoga dalmatinskoga gradjevnog društva d.d. u Zagrebu i predsjednik Prvoga hrvatsko-slavonskog d.d. za tvornice žeste, koja poduzeća su već 1873. godine propala. Mnogo je putovao. Sin Alberta, koji je poveo ilirce protiv mađarona prilikom restauracije Zagrebačke županije, a unuk je feldmaršala Lavalu Nugenta.

⁸⁸ Grof Julio Janković (1856.-1919.). Autor »Povijesti Trsata«.

⁸⁹ Barun Lazar Hellenbach (Dvorac Paczola, Slovačka, 3.IX.1827. - Nizza, 24.X.1887.), političar i pisac. Imao posjed sv. Helenu. Virilist. Član je Sabora 1861, 1865-1866, 1868. Umjereni unionist koji se nije složio s Hrvatsko-ugarskom nagodbom. Poslije govora 22.IX.1867. nije više dolazio na sjednice Sabora. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

⁹⁰ Vidi bilješku 24.

⁹¹ Vidi bilješku 25.

na vrhu velikožupanske niondure. Bio nedavna pukao glas, daje u prizrenje velike svoje pobožnosti tja iz nekoga španjolskoga manastira dobio prepodobnoga otca Oremuša coklju, koja se nosi povrh glave: a dobiti će u priznatelnost djevojačkoga svoga moralnoga povedenja drvenu žlicu oko vrata, što ju je za mladih svojih danah nosio Šarac Kraljevića Marka.

C. OD STRANE ZASTUPNIKAH:

Bedekovich Kalman⁹² kasao je postojano uz baruna Raucha, postao je velikim županom, zatim ministrom, a u najnovije vrieme banom hrvatskim.

Šuhaj Mirko⁹³ vrlo ljubezan i sladak »domorodec«, bio je profesor na akademiji zagrebačkoj i predsjednik narodnoga zakonitoga sabora god. 1865.-1867. On je tvorac oktrojisanoga izbornoga reda, radio je izpod zemlje na svih zakonih i uredbah stvorenih za Rauchova banovanja. Sad je načelnik svih odsjeka domaće vlade i stekao si plaću godišnjih 5.000 fr.

Josip Žuvić Priberski⁹⁴ neumoran politički klatež iz jedne stranke u drugu, stvorio je nagodbu i »Galgenpatent«, kojim se toj nagodbi daje svjedočanstvo, da će se svaki pošten Hrvat i Srbin prije dati objesiti, nego priznati njezinu zakonitost. Žuviću je zakonarski trud nagradjen službom načelnika odsjeka za pravosudje, s kojim je skopčana plaća od 4000 fr, a kažu ljudi, da je od Magjarah dobio 14.000 fr, dočim je i od prečasnoga kaptola zagrebačkoga primio 1200 for, ali ne toliko za nagodbu, koliko za stare zasluge u riešavanju urbarskih parnicah. Mjesto ordena dobio je, kako se sam hvali, od pok(ojnog) biskupa Luke Petrovića dragocjeni prsten i to slučajno onaj isti dan, kad je u drugoj molbi riešio urbarsku parnicu daljsku na korist pok. patrijarha Maširevića.⁹⁵ Odavde hoće neki ljudi da izvode slutnju, kano daje pok. Luka pod kraj svoga života nagibao na pravoslavlje; nu gospodin Žuvić najbolje zna, da to nije istina. Za vrieme saborskih sjednicah u Zagrebu i u Pešti vukao je Žuvić dnevnicu od 6 for/inti/.

Roberto Zlatarović¹¹¹ desna ruka baruna Raucha, dobio je službu načelnika odsjeka za nutarnje poslove sa 5000 fr. plaće i visoki orden. Stojeći o bok baruna Raucha ide ga polovica slave od svih zaslugh što ih stječe barun Rauch, izuzamši lonjskopoljski posao, u koji mu barun Rauch nije pustio nego malko da prinjuši. Ali zato je na svoju ruku upravljao zemaljske zaklade i spremao se prodati zemaljsku bolnicu.

Bogovich Imrc.⁹⁷ izsluženi kapral baruna Radoševića pukovnije, njegda vatreni ilirec i stihotvorec i magjarožder, koji je zazirao i od iste salate, jer je zelena, pak se zadovoljio bijelim i crljenim lukom uz pečenje: postao je velikim županom s plaćom od 4000 for/inti/. Dobio je visoki orden, bavio se proganjanjem županijskih činovnikah i sastavkom zakona o izsušenju lonjskoga polja. Sada je u Pešti ministerialni savjetnik.

⁹² Vidi bilješku 52.

⁹³ Vidi bilj.13.

⁹⁴ Vidi bilj.8.

⁹⁵ Patrijarh Samuilo Maširević iz Srijemskih Karlovaca. Daljsko dobro bilo je dano samo u zakup srpskom patrijarhu, ali je Pravoslavna crkva uspjela pravo posjedovnaja staviti iznad prava vlasništva i tako zadržati daljski posjed.

⁹⁶ Vidi bilj. 7.

⁹⁷ Vidi bilj. 18.

Petrica Horvat. također njегда zakleti dušmanin zelene salate, postao je velikim županom s plaćom od 4000 fr.

Laci Kukuljević" pokušao bio služiti pod Bachom, ali izgubio službu radi nesposobnosti. Pod Rauchom steče veliku županiju s plaćom od 4000 for/inti/. Glavni mu je posao gospodarstvo, a uzgredice bavi se velikim županstvom, ide kadkad na komisije, ako mu se put plati, i izumio je način, kako se može za tri godine restaurirati koprivnički magistrat. Neima još ordena, premda gaje bolje zaslužio, nego li isti Bogoviczh Imre.

Frica Kraljević. tercijar sv. reda častnih otacah Franjevacah, umni i oduševljeni pjesnik **žica** sv. Terezije, odbavljen je velikom županijom sa 4000 for. plaće.

Petar Maljevac" postao je velikim županom, ima plaću od 4000 for, vuče uza to dnevnicu od 6 for. u Zagrebu i u Pešti, i nosi uniformu Bachova husara, što ga vrlo liepo kiti. Orden, bivši njemu namijenjen, dobio je pogrešno doktor Blauhorn u Osjeku.

Filip Thaler¹⁰² poštar, zastupnik brestovački, načelnik i sudac grada Požege dobio je vlast, da nepolaže občinskih računah, stekao si orden i vukao dnevnicu od 6 for/inti/.

Josip Tomašić¹⁰³ kao stvoren, da poput djeda svoga prenaša suhe smokve, rožičke i limune medju Zagrebom i Trstom, postao je prisjednikom septemvirata s plaćom godišnjih 3000 for/inti/. Kao prisjednik banskoga stola pod Šokčevićem banom dosudio je Perkovicu¹⁰⁴ nekoliko mjesecih tamnice, jer je piso za uniju s Magjari; dočim je pod Rauchovim

Petar Fforvath, posjednik iz okolice Zlatara. Od 1860. do 1871. bio je podžupan Varaždinske županije, a od 1871. do 1873. službenik u pomoćnom uredu Banskog stola. Bio je izabran u kotaru Mihovljani 1861, te 1865.-1867. i 1868.-1871. u kotaru Varaždin, a 1872.-1875. u kotaru Zlatar. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

⁹⁹ Ladislav Kukuljević (Varaždin, 1815. - Ivanec, 1896). Školovao se u Varaždinu, Zagrebu i Požunu. U 1867. postao veliki župan križevački. Bio je zastupnik grada Varaždina i isticao se kao unionist. Imao je posjed u Ivancu kraj Varaždina. Bio je član područnog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁰⁰ Miroslav pl. Kraljević (Požega, 25.VII.1823.-Požega. 16.IX.1877). Izabran je u Daruvaru. Tiskar i novinar požeškog *Slavonca* koji izlazi 1863. do 1865. Bio je 1861. podžupan, a 1867. je postavljen za velikog župana Požeške županije. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁰¹ Petar Maljevac, zastupnik kotara kutinsko-pakračkog, podžupan Požeške županije 1861, izabran u Kutini. Unionist. Od ožujka 1869. član Gornje kuće zajedničkog sabora u Pešti.

¹⁰² Filip Thaller (Požega, 1815 - 1901). Školovao se u Požegi, Zagrebu, Grazu i Gyuru. Po završetku prava služio od 1833. do 1873. u Požegi gdje bio i gradonačelnik. Bio je biran za zastupnika za sabore od 1861 do 1875. te se je 1865. deklarirao kao unionist. Pretplatnik *Gospodarskog lista*. Jedan od osnivača Prve požeške štedionice.

¹⁰³ Josip Tomašić, pravnik, unionist. Izabran u kotaru ozaljsko-ribničko-severinskom. Postao je veliki bilježnik Zagrebačke županije, a 1873. i prisjednik Stola sedmorice. Član Donje kuće zajedničkog sabora 1868.-1871. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁰⁴ Ivan Perkovac (Harmica kod Brdovca, 1826-Samobor, 1871.). Bio u službi kod Bojnog odsjeka Banskog vijeća u Zagrebu 1848. s Petrom Preradovićem i Ognjeslavom Utjesenovićem Ostrožinskim i ostavio nam zanimljiva sjećanja. Nije završio pravo, ali je radio u Mrazovićevoj kancelariji. Za zastupnika je biran u kotaru Sv. Ivanu Zelini i u Ozlju, a 1865. nastupa s unionističkih pozicija. Bavio se je književnim radom.

njekoliko mjesecih tamnice dosudio pok/ojnom/ Žuželu,¹⁰⁵ jer je u županijskoj skupštini govorio *proti* uniji. Kao vrhovni sudac pokazao je na spravištu svoju pravednost i vještinu, kad je na interpelaciju doktora Berlića otimačinu baruna Raucha na limitnoj i tarifnoj soli uzeo braniti tolikom žestinom, da su mu se usta zapjenila. A nije ni na to zaboravio, da zastupa kotar ozaljski, u kojem se narod dere radi urbarskih podanakah, kad je branio takodjer urbarski zakon, kojim bi se još veći tereti naprtili siromašnim seljakom na ledja. Ali takav zakon nije on toliko branio drugim, koliko sebi za volju, jer je i sam nekakvi šljivar najniže vrsti. Ordena još neima, premda bi mu pristajao, ali zato je uz plaću vukao 6 for/inti/ dnevnice u Zagrebu i u Pešti.

Antun Vakanović.¹⁰⁶ njegda ilirec i magjaron, kako je već koristno bilo jedno ili drugo, doterao je do službe pristava kod financijalne prokuratorure. Nebudući ni za taj posao, odprave ga u penziju sa 600 for/inti/. Kad je barun Rauch došao u vlast, uvuče Vakanovića iz ropotarnice i postavi ga na predsjedništvo zemaljskoga financijalnoga ravnateljstva. Ljudi, koji ga poznadu, tvrde, da se u financijalne poslove upravo toliko razumije, koliko mačak u sviralu. Vukao je plaću od 5000 for/inti/ i 6 for/inti/ dnevnice u Zagrebu i u Pešti. Bio je suradnik pokojnoga »Zatočnika«, što svjedoče njegova dva pisma na baruna Raucha, kojima ga opominje, da plati zaostali porez i da položi račune vrhu dignutih 92.000 for/inti/. Zapala ga neumrla slava biti predsjednikom Rauchovog spravišta. U posljednjoj sjednici, kod raspusta toga spravišta, rugao mu se Bogovich Imre radi postojane njegove političke dosljednosti. S toga, što Vakanović nije tužio Imru Bogovicha radi tolike uvrede poštenja, hoće mnogi da uztvrde: daje Vakanović inače dobar čovjek.

Vatroslav Simić.¹⁰⁷ njegov zet bio je samo 18 godinah financijalni perovodja s plaćom od 600 for/inti/. Nedadoše mu nikako avancirati, dok nepoloži propisanoga izpita, a u njega dobra volja bila, jer je tri puta dolazio iz Osieka u Zagreb na izpit, pak mu nesmiljeno izpitno povjerenstvo svaki put na izpitu u brk kazalo i na pismu dalo; daje nezalica. Čim mu tast postao predsjednikom financijalnoga zem/aljskoga/ ravnateljstva, otvori se pamet Sirnicu ili da pravo i po duši kažem izpitnom povjerenstvu, ter Simić položi izpit toli sjajno, da bude za godinu danah tri puta promaknut u više službe. Sada ima plaću od 1800 for/inti/, koju bi u ostalom već i tim bio zaslužio, što se nije stidio primiti zastupnički mandat iz ruku sedmorice financijalnih činovnikah u Senju. Na spravištu u Zagrebu i na saboru u Pešti mirno je sjedio i mudro šutio, zato je napose vukao 6 for/inti/ na dan, a za službu kvestora na zagrebačkom spravištu birao je još njeke petljaniju, o kojoj nije vriedno govoriti.

Stefan Hrvoić¹⁰⁸ učio je njegda prava, ali mu nauka nije išla u glavu i zato seje stavio na popoldajnje govorništvo, koje mu se dosele vrlo dobro izplatilo. Rauch ga nadari službom od 2000 for. a uza to vukao je dnevnice u Zagrebu i u Pešti. Prije podne obično šuti, ali posije podne je strašan i zato ga zovu popoldajnjim govornikom. Ordena jošte neima,

¹⁰⁵ Franjo Žužel (1819.-1870.), gospodarski stručnjak, koji se je zalagao za održanje zadruga i bio protiv Unije. Član podružnog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, suradnik i pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁰⁶ Antun Vakanović (Kostajnica, 21.1.1808 - Zagreb, 23.11.1894.), vođa iliraca u Karlovcu. Izabran u turopoljskom kotaru, te 1868.-1871. predsjedao Saborom, a 1872.-1873. je namjesnik banske časti. U tom vremenu uz vlast. U vrijeme izbora ravnatelj financijskog ravnateljstva u Zagrebu. Bio je član Donjeg doma zajedničkog sabora u Pešti.

¹⁰⁷ Vatroslav Simić, izabran u Senju.

¹⁰⁸ Stjepan Hrvoić (Hervoić) (Tvrdja Ivanić, 1834. - Zagreb, 1885.), saborski bilježnik, koji je postao predsjednik Odbora za bogoštovlje i nastavu i kasnije odsječni savjetnik Zemaljske vlade za unutrašnje poslove. Izabran je u kotaru Klanjec, a imao je posjed kod Zaboka. Unionist. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

nego zasluži da ga dobije i da se povisi u stališ plemstva s naslovom; »popoldašnji govornik, vitez de čutura.«

Inkei de Palin¹⁰⁹ dobio je red sv. Stevana.

Anker Hugo¹¹⁰ pop iz Valpovštine, rodom Magjar, postao je kanonikom u Pečuhu. Biskup pečuhski protivio se predložiti ga za kanonika, jer je Anker od prilike onakav, kakav je Vuchetich¹¹¹ u Zagrebu. Ali barun Rauch i grof Andrassi htjedoše na svaki način, da na-grade vjerna si slugu, pak kad već ništa nije pomoglo, dodje sam pok. ministar Eotvos¹¹² u Pečuh i sklone biskupa, da odustane protiviti se imenovanju političkoga svetca, a popovsko-griješnika Ankera. I biskup se odazove Eotvosovoj želji.

Akurti Karlek¹¹³ naučiv toliko čitat i pisat, koliko treba za sastavak denuncijacijah i paskvilah, postao je sudcem u primorju i to za zasluge, stečene u častnoj Csehovoj službi. Žive od kartanja, od sudačke plaće i od dnevnica, što ih je vukao na spravištu za-grebačkom.

Battagliarini Pavao¹¹⁴ Csehov i Rauchov doušnik namečio se bio na službu i plaću velikoga župana riečkoga, ali nedobi ništa, osim stoje vukao dnevnicu od 6 for. Kažu, daje njegd prije dvie godine dobio francuzki orden.

Stiglić Stjepan¹¹⁵ klapao je vjerno uz Battagliarina, vukao je 6 for. dnevnice, i ručao je više putah s velikom gospodom. Inače je nedužan, i nije dobio niti francuzkoga ordena.

Otto Ljudevit¹¹⁶ učio je takodjer čitat i pisat, koliko treba financijalnomu stražaru, postao je sjedinjenom voljom Cseha i Raucha podžupanom županije riečke, žive u miru božjem od 1800 for/inti/ plaće i običnih dnevnica.

Grof Ferdinand Inkey de Pallin (Rasinja, 1829-1890.). Vlasnik najvećega zagorsko-po-dravskog veleposjeda. Unionist. Član Gornjeg doma zajedničkog sabora od 1868. no 1873. je dao ostavku. Bio je neko vrijeme podžupan Križevačke županije. Osnivač je i član po-družnog odbora Hrvatsko-slavonsko gospodarskog društva te pretplatnik *Gospodarskog lista*. Ponovno je za Khuena u Saboru i potkraj 1884. izabran za člana Regnikolarnog odbora.

¹¹⁰ Hugo Anker, župnik, izabran u Valpovu. Postao je kanonik u Pečuhu. Unionist. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871.

¹¹¹ Stipe pl. Vučetić (Vuchetic) (1835.-1894.), kanonik. Upravitelj Orfanotrofija u Zagrebu. S liceja odstupio u listopadu 1873.

¹¹² Barun Eotvos, 1869. mađarski ministar za bogoštovlje i nastavu.

¹¹³ Dragutin Akurti (Senj, 1828. - Zagreb, 1885), zastupnik kotara vinodolskog. Veliki sudac u Rijeci. Unionist. Godine 1861. bio je *urednik Karlovačkog glasnika*. Zajedno s Josipom Akurtijem preveo 1865. »Naravopis živinskoga carstva« od Aloisa Pokornog

¹¹⁴ Dr. Pavao Battagliarini, zastupnik iz Bakra. Unionist. Zastupnik Donjeg doma za-jedničkog sabora 1868.-1971.

¹¹⁵ Stjepan Stiglić, suvlasnik štamparije u Bakru. Izabran u gradu i kotaru bakarskom za zas-tupnika. Jedan od osnivača Novoga brodarskog društva u Bakru d.d, kojemu je kapital 300.000 forinti. Član Donjeg doma zajedničkog sabora. Godine 1873. blagajnik Obrtničkog radničkog društva.

¹¹⁶ Ljudevit Otto. Financijski stručnjak. Izabran za zastupnika u čabarsko-brodskom ko-taru. Vjerodajnicu za Sabor predao tek 1. ožujka 1869. Podžupan Riječke županije.

Hac Vilmoš¹¹⁷ nije ništa postao, jer nije osim kočijaškoga za nikakav posao. Klatio se je po Zagrebu i Pešti i plaćalo ga za taj trud sa 6 for/inti/ na dan.

Gorički Lavoslav¹¹⁸ dobio je službu kotarskoga ranarnika s plaćom od 300 for/inti/, što je za njega jako mnogo, jer zna živjeti od starih babah, od karte, od vina i od prinesakah za jugoslavensku akademiju. Povrh toga vukao je dnevnicu od 6 for.

Fodroci Šandor¹¹⁹ postao je predsjednikom sudbenoga stola s plaćom od 2500 for/inti/, vukao je u Zagrebu i u Pešti dnevnicu od 6 for/inti/.

Koritić Dragutin¹²⁰ Postao je dvorskim savjetnikom sa 4000 for/inti/plaće i vukao je u Zagrebu 6 for/inti/ dnevnicu.

Jelačić Julio¹²¹ postao je komornikom. Službe niti je tražio, niti mu je dalo, jer nije sposoban niti za pisara. Vukao je dnevnicu u Zagrebu i u Pešti.

Balog Dragutin¹²² veliki sudac, postao je prisjednikom županijskoga sudbenoga stola u Zagrebu s plaćom od 1600 for/inti/. Ovaj je vrlo nedužan, ter je obično spavao u Rauchovu spravištu, i vukao je u to ime 6 for/inti/ dnevnicu.

Pl/emeniti/ Parcsetić Šandor¹²³ postao je savjetnikom odsieka u ministarstvu zemaljske obrane s plaćom od 2000 for/inti/. On je izvjestitelj u poslovih hrvatskoga domobranstva, što je sasvim prikladno mjesto za pl. Parcseticha, jer je on već god. 1848. bio stražmeštar kod mađarskih honvedah¹²⁴ i vojevao kao takav proti hrvatskoj vojsci. Vukao je u ostalom dnevnicu od 6 for/inti/ u Zagrebu i u Pešti.

¹¹⁷ Vilim Ffatz, (Hac) vlastelin. Zastupnik jastrebarsko-banijsko-krašičkog izbornoga kotara. Unionist. Izabran umjesto Zlatarovića u Donji dom zajedničkog sabora 1868.-1871. Pretplatnik *Gospodarskog lista*. I 1884. ušao u Sabor, izabran u Baniji kod Karlovca.

¹¹⁸ Lavoslav Gorički, kotarski ranarnik. Izabran u Sisku. Unionist.

¹¹⁹ Aleksandar (Šandor, Škender) Fodroczy (Križevci, 1826. - Zagreb, 1890.). Obitelj je imala posjed Borkovec (Bogačevo) kod Zlatara i Fodrovec, pa su dobili i takav pridjev. Zastupnik križevačkoga kotara, gdje je od 1847. do 1854. bio predsjednik Sudbenog stola, kao i 1867. Mnogo je mijenjao mjesto rada, te je 1875. postao riječki veliki župan i kasnije savjetnik Tabulae districtualis u Zagrebu. Unionist. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871., a u Saboru je i u vremenu Khuena Hedervarvja. Bio je osnivač Ffrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, član područnog odbora i pretplatnik *Gospodarskog lista*. Njegov sin Mare Aurel (rod. Varaždin, 26.VIII. 1955.) prešao 1912. na grkoistočnu vjeru (Povijesni arhiv grada Zagreba, knjiga zavičajnika 20583).

¹²⁰ Dragutin Koritić (Repinec, 31.X.1837.-Zagreb, 30.III.1937.). Bio je banski savjetnik i umirovljen 1919. Imao je posjed u Repincu kraj Zagreba. Majka mu je bila Julija Farkaš. Unionist. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹²¹ Julio pl. Jelačić, kotarski sudac u Zlataru. Zastupnik zlatarskoga kotara od 1861. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871. Jedan od osnivača Ffrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva.

¹²² Dragutin Balogh (Cerje kod Varaždina, 1824. - 1885.), veliki sudac. Zastupnik bistričkoga kotara. Unionist. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹²³ Šandor pl. Parčetić. Činovnik u Budimpešti za poslove hrvatskog domobranstva. Iz obitelji Josifa Parčetića, podžupana srijemskog 1817. Unionist.

¹²⁴ Honvedi su mađarska vojska sa zapovjednim mađarskim jezikom, nešto poput naših domobrana.

Car Janko postao je savjetnikom odsieka u Budimu s plaćom od 2000 for/inti/. I ovaj je njegda pljuvao na zelenu salatu. Vukao je u ostalom dnevnicu od 6 for/inti/ na spravištu zagrebačkom i na saboru peštanskom.

Jancso¹²⁶ dobio je orden za se a za sina si Nikolu dobru službu i vukao je dnevnicu od 6 for/inti/ u Zagrebu i u Pešti.

Jurković Jovan,¹²⁷ izrabljeno pokućstvo u Verbocziovoj, Bachovoj i Schmerlingovoj službi, dobio je i u Raucha službu savjetnika odsieka sa 3000 for/inti/ i vukao je dnevnicu od 6. for/inti/ u Zagrebu i u Pešti.

Filipović Sima,¹²⁸ odvjetnik izgubljenih parnicah, postao je prisjednikom županij-skoga sudbenoga stola u Zagrebu s plaćom od 1600 for/inti/. Ova je služba zapala Simu ne samo radi njegovih bezdvojbjenih zaslugah, nego i radi toga, stoje u nazočju Zuvičevu držao slovo kod stola prabiskupa Mihalovicsa,¹²⁹ prekrasno slovo, kako to jedino Sima umije, pak je rekao na posljedku o prabiskupu Mihalovicsu: »Kamo sreće, da i mi pravoslavni Srbiji imamo takova arehijereja!« Sima se rado vrti oko višega katoličkoga klira, ali zato se nebojte, braćo katolici, da će se Simo pošokčiti sada, pošto je već dobio službu. Sima je vukao dnevnicu od 6. for/inti/u Zagrebu i u Pešti, a bio se prije dvie godine narinuo Magjarom, da ga pošalju u Miletićev izborni kotar na iztragu usljed pritužbah, podignutih sa strane magjarske proti Miletićevu izboru.¹³⁰ I tu je pala koja krajcara.

Koić Košta¹³¹ postao je prisjednikom sudbenoga stola i vukao je dnevnicu od 6 for/inte/.

Pl. Kereszturi Eduard¹³² bio je pod Bachom kotarski predstojnik, i jer je pod Bachom bilo sudcem strogo zabranjeno primati mita, oteralo ga iz službe. Da ga barun Rauch nagradi za njegove zasluge o nagodbu, namieni mu izpražnjenu službu dvorskog tajnika kod stola sedmorice. Ali jer je pl. Kereszturi pod kaznenom iztragom radi kojekakovih malenkosti, čuvao je barun Rauch tu službu nepopunjenu, dok se pl. Kereszturi ne proglasi

¹²⁵ Janko Car (Škarićevo, 1822.-Zlatar,1876.). Imao je posjed Škarićevo i Zlatar Gornji. Napisao je prema Štriginom motivu libreto za Lisinskijevu operu »Ljubav i zloba«; kasnije je od narodnjaka postao mađaron. Zastupnik trgovišta Krapina i kotara Varaždinske Toplice. Bio je izvjestitelj odbora za Nagodbu. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹²⁶ Stjepan (Daniel) Jancso, zastupnik trgovišta Rume, član odbora za kanal Dunav - Sava. Unionist. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹²⁷ Ivan pl. Jurković (1827.-1889.), školski nadzornik u Srijemu i kasnije savjetnik u vladi. Izabran je u erdevičkom kotaru. Unionist.

¹²⁸ Simo Filipović, odvjetnik u Bjelovaru. Izabran u rumskom kotaru i postao prisjednik u Sudbenom stolu u Zagrebu. Član Donjeg doma zajedničkog sabora od travnja 1869.

¹²⁹ Vidi bilj. 53.

¹³⁰ Svetozar Miletić (Mošorin, 1826. - Vršac, 1901). Pravnik. Žestoko se protivio ukinuću Vojvodine srpske 1860. godine. Godine 1866. pokrenuo list *Zastavu* u Novom Sadu preko koje provodi velikosrpsku agitaciju.

¹³¹ Košta (Konstantin) Koić, prisjednik Sudbenog stola u Zagrebu.

¹³² Slavoljub (Eduard) pl. Kereszturi, veliki sudac, zastupnik dugoselskoga kotara. Imao je posjed u Zagrebačkoj županiji. Unionist. Postao tajnik Stola sedmorice. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871.

nevinim i to makar kod septemvirata pod predsjedom baruna Raucha. U ostalom vukao je plaću kot/askog/ sudca i dnevnicu od 6 for/inti/ u Zagrebu i u Pešti.

Pl. Barabaš Šandor¹³³, vel/iki/ sudac vukao je uz svoju plaću i dnevnicu od 6 for/inti/, koju je na spravištu zagrebačkom odspavao.

Vuković Stjepan¹³⁴ pop, postao je kanonikom i opatom, postoje Rauchovim puranom izkvcacao onu milostinju od 2,200.000 for/inti/, što ih Magjari davaju našoj vladi iz godišnjega domačega prihoda. Govorilo se je, da će ga Magjari s nova nagraditi i to dobrom biskupijom. Čuvši to kanonik Pavlešić¹³⁵ kako je trgujući s narodnima pravi lasno popeti se do višega dostojanstva, uze se natjecati s Vukovićem, ali sada jošte samo kod gostbah u baruna Raucha i u gostioni, gdje je jednom prilikom u skupu velikašah magjarskih nazdravio i do dna popio čašu vina na propast naših popovah, zazirućih od magjarskoga slobodoumja. U njem ima g. Vuković pogibeljna takmaca, jer njekoje žene kažu, da je g. Pavlešić liep čovjek. To zna i g. Pavlešić, zato će bez dvojbe nastojati, da nadje lahkoumnh tjudih, koji bi ga izabrali i odpravili u budući sabor, nebi li se na njem dala zaslužiti biskupija makar in partibus infidelium.¹³⁶

Gvozdanović Dragutin¹³⁷ veliki sudac, bio je zadnjih danah Rauchova banovanja predložen za savjetnika kod banskoga stola. Pao Rauch, pao mu i predlog, i tako Gvozdanović nedobi ništa, osim što si je zadržao svoju službu i što je vukao dnevnicu od 6 for/inti/.

Gvozdanović će nastojati, da opet dodje u sabor, nebi li mu Bedekovich pribavio, što je barun Rauch zakasnio.

Jandrić Andrija¹³⁸ postao je opatom. I taj hoće da dobije biskupiju, ako ga nepreteče Pavlešić.

Mikšić Kalman¹³⁹ postao je velikim sudcem.

¹³³ Šandor (Škender)pl. Barabaš (Donja Lomnica, 1825.-?). Veliki sudac, zastupnik novomaroškoga kotara. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871.

¹³⁴ Stjepan Vuković (Varaždin, 1813-Topusko, 1871). Bio je od 1838. župnik u Ivancu, a od 1868. kanonik u Zagrebu. Deklarirao se kao unionist već 1861. i kao takav bio član regnikolarne deputacije 1868, te član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1971. Poljo-privredni pisac. Član područnog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹³⁵ Janko Pavlešić (1814.-1893.), kanonik, protonotar liceja. Godine 1873. imenovan je biskupom. Dopisivao se s nabiskupom Mihalovićem na latinskom jeziku 1872. i 1873. g.

¹³⁶ Izraz upotrijebljen za biskupiju koja nije čisto katolička.

¹³⁷ Dr. Dragutin Gvozdanović, veliki sudac. Izabran u virovitičkom kotaru. Bio jepredsjednik Virovitičke štedionice 1873. i postigao zamjetnu karijeru. Godine 1884. je veliki župan Požeške županije.

¹³⁸ Andrija (Andro) Jandrić, opat. Unionist. Bio je 1873. protodirektor liceja. Postao je zastupnik tek u ožujku 1869. Član središnjeg odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹³⁹ Kalman pl. Mikšić (Koloman Mixich.). Španjolska obitelj koja je 1552. doselila u Ugarsku. Veliki sudac. Vlastelin psarjevački, gdje imao velike dudovnjake i vlastelin svetohelenski. Izabran je za zastupnika u Svetom Ivanu Zabnom. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868-1871. Poslije sklapanja nagodbe bio kotarski predstojnik u Vinici, veliki župan Zagrebačke županije i dao ostavku kad i Levin Rauch. Za Ladislava Pejačevića se je opet

Čegel Dragutin¹⁴⁰ veliki sudac, spasio sije službu i plaću, stoje dosljedno šutio kao som, a uza to je vukao 6 for/inti/ na dan.

Labaš Antun¹⁴¹ veliki sudac, spasio sije službu i plaću, što je vazda šutio kao šaran za dnevnicu od 6 for/inti/.

Kiš Ladislav¹⁴² veliki sudac, sjedio mirno i šutio kao štuka, spasio si službu i vukao na dan 6 for/inti/.

Kugler Stjepan¹⁴³ prava saborska kariatida, koju smo motrili u svih saborih od godine 1861. počamši, pak sve do konca Rauchova spravišta, ali ga nikad nečusmo niti pisnut. Bio je fiškal grofa Lacike Pejacsevicha, a pošto je već ostario do blizu 60 godina, pošto bi mu grof Pejacsevich morao dati penziju, dalo mu službu prisjednika županijskoga sudbenoga stola u Osijeku s plaćom od 1200 for/inti/ i time je pomoženo koliko njemu toliko i grofu Pejacsevichu. Vukao je povrh toga dnevnicu od 6 for/inti/ u Zagrebu i u Pešti.

Pl. Bušić Mirko podžupan,¹⁴⁴ sačuvao sije plaću i vukao dnevnice od 6 for/inte/.

Knežević Marko, grof Pejacsevich Ferdinand¹⁴⁶ i Petricsevich Luka¹⁴⁷ nisu u svojoj nedužnosti ni razumjeli o čem se radi na Rauchovu spravištu, zato nisu ništa ni dobili osim 6 for/inti/ na dan.

Maller Makso¹⁴⁸ županijski činovnik u Varaždinu, sačuvao si je svoju službu i birao u Zagrebu i u Pešti 6 forintih na dan; zato je u saboru šutio, a po kavanah govorio kod karte.

Pl. Šuljok de Karastos Eduard¹⁴⁹ također samoborska kariatida, koja se već od godine 1861. vuče na svaki sabor, da za dnevnicu od 6 for/inti/ ili šuti, ili da se na komandu

politički aktivirao, te 1896. dobio prigodom Milenijske izložbe orden Stjepanovog reda. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁴⁰ Dragutin Čegel, veliki sudac. Izabran u svetokrižkom izbornom kotaru. Otac Carl imao je posjed u Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871. Član podružnog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva.

¹⁴¹ Antun Labaš, veliki sudac. Izabran u pregradskom kotaru, gdje je imao i mali posjed.

¹⁴² Ladislav Kiš, veliki sudac, zastupnik bolskoga izbornog kotara. Pripada sitnom plemstvu Varaždinske županije. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁴³ Stjepan Kugler iz Osijeka. Član obitelji Ivana pl. Kuglera, koji je bio učenik Hetzendorfa i bavio se slikanjem. Bio odvjetnik Ladislava Pejačevića. Biran u Osijeku. Unionist. Član Donjeg doma zajedničkog sabora od travnja 1869.

¹⁴⁴ Mirko pl. Bušić. Podžupan. Izabran u sisačkom kotaru. Unionist. Član područnog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva.

¹⁴⁵ Marko Knežević, biran u Donjem Miholjcu.

¹⁴⁶ Grof Ferdinand Pejačević, vlastelin. Unionist.

¹⁴⁷ Luka Petričević, sitni posjednik. Izabran u Tovarniku.

¹⁴⁸ Makso Maller, županijski činovnik. Izabran u I. kotaru za grad Varaždin. Član Donjeg doma zajedničkog sabora 1868.-1871.

¹⁴⁹ Eduard pl. Šuljok de Karastos (Samobor, 1843. -1884.), porezni oficijal i veleposjednik, oženjen s Herminom Kiepach. Biran u Samoboru od 1861.godine. Unionist. Brat mu je Šandor - Aleksander (Lepoglava, 1808-Zagreb, 1893.) postao podpredsjednik Stola sedmorice, a onda i dvorski savjetnik.

baruna Raucha digne i posadi. Sam si ga bog znao, kako je moguće, da se ovakovo čeljade igdje na svijetu može puštati među ljude, kojim je zakone stvarati. Suljok nije dobio nikakve službe, jer i nije za drugo, nego da djecu ziblje ili puriče pase; ali zato mu se je vrh obitelji njegove razsipala obilnost magjarskih blagodatih. Brat mu Šandor postao je dvorskim savjetnikom sa 5250 for/inti/ plaće. Sin mu Eduardo postao je oficialom kod poreznoga ureda sa 600 for/inti/ plaće. Drugi sin mu, koji ništa nije učio, ničim se bavio, osim stoje kroz 12 godina nateravao konje po Samoboru, dobio je u Samoboru poštu, od koje može živjeti svaka poštena obitelj.

Ovu poštu htjede ravnatelj poštah g. Vancaš¹⁵¹ prenieti na udovicu pok/ojnoga/ poštaru, koja imade petero neobskrbljene djece. Barun Rauch znadiaše izraditi, da se pošta oduzme toj sirotinji i predade sinu služinčeta svoga Suljoka. Treći sin mu, izašav jedva iz škole, postao je vladinim perovodjom sa 890 for/inti/ plaće. Ovaj je povrh toga bio član Rauchove ekspedicije, koja se je lani, vodjena Sieberom, Zlatarovićevim pašom, bila namjestila u Karlovcu, da uputi tamošnje gradjanstvo, koliki su mu prijatelji barun Rauch i Gutthard,¹⁵² i da mu gradsku blagajnu za koji hiljada forintih učine lakšu. Četvrti sin postao je častnikom kod ugarske garde s plaćom do blizu 2000 for/inti/. Ovaj boravi većinom u bolnici, ali ne radi ranah dobivenih najunačkom polju. Uzmimo daje siedo glava slavne te porodice de Karastos 200 danah na godinu driemala koje na spravištu u Zagrebu koje na saboru u Pešti i daje u to ime vukla 6 for/inti/ na dan, to su članovi obitelji Eduarda pl. de Karastos za podle usluge učinjene barunu Rauchu, nagradjeni ukupno sa 10.350 fr/anaka/ godišnjega prihoda. Liepa doduše svota, ali premalena naprama sramoti, kojom narod treba da žigosa podlost i kukavštinu domaćih izrodah.

Pl. Rajzner Ljudevit¹⁵³ veliki sudac, služio je pod Verboczijem, Bahom, Schmerlingom i Rauchom, grize »verfassungstreu«¹⁵⁴ iz svakih jasalah, o koja ga gospodar priveže. Rajzner nije dobio pod Rauchom nikakve veće službe, jer je i neželi. Njemu nigdje bolje nego u kotaru zagrebačkom, jer tu imade toliko komisijah i toliko procesah s »muži«, da sudac, koji to razumije, može privriediti liepšu krajcaru, nego li ma koji činovnik kod vlade ili kod banksoga stola. A to Rajzner razumije vrlo dobro. On je vješt u iztjerivanju gornice¹ i zna »muža« oguliti tolikom dražesti, da će mu ovaj za njegov trud na posljedku i ruku poljubiti. Toga radi uzeo ga je grof Kulmer u službu, da mu vodi račune o gornici i da ujedno kao sudac utjerava gorničke zaostatke. Grof Kulmer je podpuno zadovoljan sa službom Rajznera, a bio je s njim isto tako zadovoljan i barun Rauch. Uz plaću vukao je 6 for/inti/ na dan.

¹⁵¹ Antun Vancaš, upravitelj pošte već za banovanja Josipa Šokčevića. Odrekao se je 1861. kandidature u pribičkom kotaru. U njegovoj kući sastajali se ilirci.

¹⁵² Ignjat Sieber (1829.-1898.), financijski nadglednik. Unionist.

¹⁵³ Josip Guthard. Pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁵⁴ Ljudevit pl. Reizner (Zagreb, 1850.-?), veliki sudac Zagrebačke 'upanije. Izabran je u zagrebačkom izbornom kotaru, nakon što se je Karlo pl. Jelačić odrekao kandidature. Imao dobro u Sv. Nedjelji.

¹⁵⁵ Ovdje u smislu »vjeran svakom poretku«.

¹⁵⁶ Seljaci su od 1848.-1852. zaostali s plaćanjem gornice od vinograda, pa su se godinama utjerivali zaostaci i vodili sudski procesi.

Osim ovih bilo je jošte nekoliko drugih činovnikah na spravištu, koje nenalazim daje umjestno stavljati u ovu družinu.

Doktor I(gnjat) Brlić¹⁵⁶ mislio je u svojem poštenju, da će unija s Magjari biti korisna po naš narod, pak je prema tomu s početka i radio. Ali čim se osvjedoči, da se je prevario u nadah, stupi u žestoku opoziciju proti Rauchu i izgubi usljed toga dobru službu dvorskoga tajnika kod stola sedmorice u Zagrebu. Narodna gaje stranka rado primila u svoje krilo i radovati će se, kako ga narod opet udostoji svojim povjerenjem.

To, što o doktoru Brliču kažem, valja i o župniku Brozu¹⁵⁷ Ako njegova načela i nisu možda sasvim istovjetna s načeli narodne stranke, toliko je izvjestno: da neće nikad uraditi, što po njegovu osvjedočenju nebi bilo njegovoj domovini koristno. U Broza je pošten značaj; njemu može narod i opet nakloniti svoje povjerenje.

Jovan Živković¹⁵⁸ i Antun Stojanović¹⁵⁹ poštene ljudi, dobri činovnici, nisu odlikovani odpustom iz službe. Oba su od veće koristi u uredu nego u saboru, i radi toga je bolje, da ih narod za ovaj budući sabor i nebira bez velike nužde.

Vukotinović Ljudevit¹⁶⁰ pametan i oprezan čovjek ali slabe političke petlje, bolji je u službi nego li u saborskoj borbi. I ovaj se može birati za nuždu.

7.

Ostale, koje za sada nenapominjem, smatramo da su progledali i uvidjeli, kako je barun Rauch u službi Magjarah, a pomoćju njihova stranom izdajstva stranom nemara domovinu našu doveo na rub propasti.

Očekujemo od njih, da će boljim i odvažnijim ljudem ići na ruku, kako bi na budući sabor došli sami neodvisni, valjani, rodoljubivi ljudi.

A ostalim članovom Rauchovoga spravišta, što sam ih poimence naveo, koji su u griehu u spravište uljezli, u griehu radili i u griehu zaključili svoje poslove, dovikujem: neka si posegnu u dušu, pak ili neka stupe u kolo narodne stranke ili neka se zavuku u mir.

¹⁵⁶ Vidi bilj.33.

¹⁵⁷ Mavro Broz (1815.-1878.), vinički zastupnik od o'ujka 1869, odnosno zastupnik kotara Ivanec u Saboru od 1872.-1875. Župnik. Bio je član podru'nog odbora Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i pretplatnik *Gospodarskog lista*.

¹⁵⁸ Vidi bilj. 32.

¹⁵⁹ Dr. Antun Stojanović (Osijek, 1822. - Zagreb, 15.1.1896.) izabran je na području Virovitice. Sudjelovao 'ivo u Saboru 1861. i govori su mu posebno objavljeni. Godine 1873. odjelni predstojnik Zemaljske vlade, sudjelovao je u raspravi o Trgovačkom zakoniku 1873.

¹⁶⁰ Ljudevit Vukotinović Farkaš (Zagreb, 13.1.1813.-17.III.1893.), političar, knji'evnik i prirodoslovac. Iirac. Jedan od osnivača Narodnog muzeja. Zastupnik moslavačkoga kotara. Osnivač Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i član Osrednjeg odbora, pretplatnik i suradnik *Gospodarskog lista*. Vukotinović se je zalagao 1883. u Saboru za osnivanje Odbora za promicanje gospodarskih interesa zemlje, iako je četvrti odsjek Zemaljske vlade za gospodarstvo otvoren tek 1914. godine

U jednom i drugom slučaju će im narod oprostiti, jer se i narod više raduje radi jednoga pokornika nego radi devedeset i devet pravednikah. A vrh okorjela, nepopravna griješnika narodnoga, prokletstvo i u grobu!

./.

Nastaje sada pitanje: kako da svalimo sa sebe nesreću i sramotu, koju nam je priugetovio barun Rauch sa svojim mameluci.

Evo ovako: Sazvan je nov sabor na 1.lipnja o.g. Na tom saboru dalo bi se izpraviti zlo, što ga je stvorilo Rauchovo spravište. Ali da se to uzmogne, treba da bude sabor pošten, uman i odvažan.

I radi toga:

Nebirajte za izbornike nikoga, koji se dade prevariti, preplašiti i premamiti, koji nije osvjedočen, da je i Bedekovićeva vlada onako u službi Magjarah, kako bijaše i Rauchova vlada. Birajte dakle za izbornike ljude pametne i poštene, koji hoće i znadu prosuditi, da se na saboru neradi o koristi vlade, nego jedino o koristi naroda.

A vi izbornici nebirajte *zastupnikom* nijednoga od onih mamelukah, koje sam vam ovdje opisao.

Nebirajte ako ikako moguće nijednoga činovnika, premda ima gdje koji pošten, koji niti pod Rauchom nije okaljao svoga značaja; a nebirajte ga za to, jer još nije minulo vrijeme, gdje činovnička služba nebi bila u opasnosti sa pošteno vršenom dužnosti narodnoga zastupstva.

Nebirajte magjarona, jer je svaki magjaron, makar i pošten, već po sebi glup, nesposoban za zakonarsku radnju.

Nebirajte mlitavca, u kojem neima sviesti i snage, da se bezakonju i nepravdi opre makar i vlastitim svojim požrtvovanjem.

Nebirajte pravdaše i tvrdoglavce, jer ovakova čeljad više smeta, nego li pomaže u stvaranju zakonah.

Nebirajte brbljavca, komu su usta puna, a srdce prazno i duša pusta.

Nebirajte kartaša ni pijanca, jer ove vrsti ljudi nisu za nikakav ozbiljan i uztrajan napor.

Nebirajte ljude slaba značaja, pohlepne za novcem i službom, jer će zaboraviti, daje saborski rad više požrtvovan, nego li koristan posao.

Nebirajte ljude neuredna, nečista života, jer su takovi ljudi sami sa sobom u neprestanoj borbi.

Nebirajte nikoga, koga vam preporuča vaš kotarski sudac ili gradski načelnik ili ma koji o vladi odvisan čovjek, jer vam ovakovi ljudi neimadu koga preporučiti osim onoga, koga želi magjarska vlada, da joj ide na ruku u tlačenju narodnih pravah.

Birajte dakle ljude poštene i umne, ljude, koji znadu prosuditi stoje za nas svih dobro i koristno, što lije štetno.

Birajte ljude neodvisne, koji se neće nikakvim obzirom dati zavesti s prava puta.

Birajte samo onakove ljude tvrde vjere, koji će vam javno poštenjem svojim zajamčiti: da će se makar i krvju svojim boriti za uzpostavu članka 42. od godine 1861. u podpunu njegovu kriepest.

Birajte samo onakove, koji će vam isto tako zajamčiti svojim poštenjem: da nepriznaju i neće nikad priznati zakonite valjanosti oktroiranoga reda od god. 1867. niti stvorenih na tom temelju zakonah.

A kad bude dan izbora, nezaboravite, da to ima biti sudnji dan barbarskomu gospodarstvu Magjarah i magjaronah u Hrvatskoj i Slavoniji. Na taj sudnji dan neka nijedan izbornik nezakasni za dobe doći na biralište, nijedan se neudalji s mjesta, dok izbor nebude obavljen. Smatrajte taj sudnji dan najvećim narodnim praznikom, koji treba svetkovati u čistoći srдца i u trieznosti duše. Pozove li vas tko na pijanku ili gostbu, neodzovnite mu se, jer je prokleta svaka kap i proklet svaki zalogaj, što si ga užio iz nečiste ruke dušmanina narodnjega. Ponude li ti novca, uzmi i potroši na dobru svrhu; ali biraj zastupnika koga ti preporučí narodna stranka, neimajuća čim da djeluje na izbornike, nego poštenjem, ljubavju i požrtvovnošću za svoju otačbinu.

Razdramite se dakle i razaberite se, da možete prosuditi, tko vam želi dobro, a tko vam želi zlo.

Dnevi napasti približuju se.

Podjite im bistrim umom i snažnom dušom u susret, da nas nestigne jao i pomagaj s našega nemara i lahkoumja.

Jer narodu nemarnu i lahkoumnu dovikuje bog: »Jao tebi narode! što dnevah napasti svoje razumio nisi!«

U Zagrebu na uskrs god. 1871.«

Z U S A M M E N F A S S U N G

WIE SIEGTE DIE NATIONALPARTEI BEI DEN WAHLEN VON 1871 (EINE UNBEKANNTE BROSCHÜRE VON IVAN MAZURANIC?)

Im Ausgleich von Österreich-Ungarn aus dem Jahre 1867 fällt Kroatien an die ungarische Reichshälfte. Der kroatisch-ungarische Ausgleich von 1868 ist der Versuch des kroatischen Adels, der sich nach der Aufhebung der Leibeigenschaft 1848 materiell in einer unangenehmen Lage befand, sich mit den Machthabern in Budapest zu arrangieren, ohne dabei Rücksicht darauf zu nehmen, daß es in Kroatien zur Entwicklung von Kräften gekommen war, die bereit dazu waren, Kroatien nach ihrer eigenen Vorstellung und auf eigene Kosten zu ordnen. Es ist gerechtfertigt zu sagen, daß an der Spitze dieser Bewegung Strossmayer und Ivan Mazuranic standen, sowie eine **Urbane** Elite aus dem zivilen und militärischen Kroatien, und alle waren durchaus für Modernisierungen.

Der immer stärkere Druck der Leute in Positionen, selbst nicht nur in der Politik, sondern auch in anderen Bereichen die führende Rolle zu übernehmen, und zwar unter den stark eingeschränkten Bedingungen nach dem Ausgleich, rief die Reaktion jener hervor, die sich nur außerhalb der Reihen der Privilegierten sahen, bzw. jener, denen es nicht gelugten war, Aufnahme im Schema der unionistischen Standorte des Adels zu finden. An der Spitze dieser Bewegung stand der Vertreter des Volkes Ivan Mazuranic. Nach dem Österreich-ungarischen Ausgleich beiseite geschoben, will er an die Macht, und um sie zu erlangen, bedient er sich unterschiedlicher Mittel, und die Presse bedeutete in den Händen der Opposition eine sehr effiziente Waffe. Nach dem Vorbild des 19. Jhs, als die Ilyrer

Gedichte, Lieder und eine an Aesop erinnernde Sprache benutzten, um ihre Gedanken zum Ausdruck zu bringen, entfernte sich Mazuranic, der aus diesem Milieu stammt, nicht weit davon, und so meine ich, daß Ivan Mazuranic auch nach 1848, als er das *Manifest von 1848 gegen die Ungarn* verfaßt hatte, noch andere politische Schriften veröffentlichte, diese aber nicht als Autor unterzeichnete, oder seine politischen Schriften unterzeichnete jemand anderer. Wenn man die politische Geschichte Kroatiens in der zweiten Hälfte des 19. Jhs. so macchiavellistisch betrachtet, dann sind zahlreiche Rätsel heute leichter zu lösen, obwohl nach historischen Standards dieser Vorgang keineswegs gerechtfertigt wäre. Aber im kroatischen Raum, wo es zum Zusammenstoß unterschiedlicher Interessen kam, wobei Kroatien weder gesellschaftlich noch räumlich geeint war, wickelte sich die Geschichte anders ab, als dort, wo man von einer auf Glauben beruhenden Einheit sprechen konnte.

Indem wir die ganze Broschüre *Gradjanom i seljakom u Hrvatskoj i Slavoniji uoci izbo-rah godine 1871* (An die Bürger und Bauern Kroatiens und Slawoniens vor den Wahlen 1871) bringen, will ich versuchen, auf Grund des Inhalts, bezw. der Art der Überlegungen, festzustellen, daß diese Broschüre eine Schrift von Ivan Mazuranic, dem ersten »Banus des Volkes«, ist. Die Broschüre ist eigentlich ein Wahlaufuf an die Bürger und Bauern, also an jene Schicht, deren Vertreter Ivan Mazuranic war. Und zum zweiten verlieren alle in dieser Broschüre »angegriffenen« Persönlichkeiten während des Banusmandats von Mazuranic ihre Position und ihr Ansehen, und keine von ihnen tritt im politischen Leben Kroatiens je wieder als bedeutende Persönlichkeit in Erscheinung. Diese Broschüre ist außerordentlich interessant, denn sie ist eigentlich Mazuranics Programm: klar und einfach. Kroatien muß geeint werden, und dann muß der Wohlstand gefördert werden. In der Broschüre wird eine klare und öffentliche Verurteilung des Ausgleichs vorgenommen, der den Wirkungskreis des Banus auf Unterrichtswesen, konfessionelle Fragen, Gerichtswesen einengt, so daß der Banus auf diesen Gebieten auch am meisten leistet.

Durch die Veröffentlichung der erwähnten Broschüre möchte ich die Aufmerksamkeit von Forschern auf nicht unterzeichnete Aufrufe, Leitartikel in Zeitungen und Broschüren lenken. Diese wurden von den besten und stärksten Politikern jener Zeit verfaßt, und gerade der Mut, diesem oder jenem solche Schriften zuzuschreiben, könnte uns in unserem Begreifen der Geschichte weiterbringen. Ivan Mazuranic, der viele Kinder hatte, konnte es sich nicht leisten, Posten und Arbeit zu verlieren. Gleichzeitig konnte er als Mensch von der Küste, die über Rijeka den europäischen Einflüssen ausgesetzt war, keineswegs mit dem Zustand, in dem sich Banal-Kroatien befand, mit einem geteilten, schwachen und armen Kroatien zufrieden sein. Er strebte nach Modernisierung, und die Zusammenfassung am Schluß der Broschüre mit Anleitungen für die Wählerschaft ist vielleicht die beste Anleitung für den Wahlkampf, und sie läßt auf einen geschickten Autor und intelligenten Menschen, einen guten Politiker schließen, dem das Wohl Kroatiens am Herzen liegt, der meint, daß der Adel der Vergangenheit angehört, daß die Zukunft den fähigsten gehört, egal, aus welcher Mitte diese stammen mögen.

Der Text der Broschüre ist mit außerordentlich schwer zu entschlüsselnden Notizen versehen, denn der Autor verwendet oft nur Vor- und Spitznamen, oder er umschreibt eine Persönlichkeit, und so gilt es noch viel zu untersuchen, um die Persönlichkeiten zu erforschen, die unter Levin Rauch in guten Positionen waren, und deren Leben keineswegs so dunkel war, daß sie besser in Vergessenheit gerieten. Unter ihnen waren zahlreiche Angehörige des niedrigen Adels aus Zivil-Kroatien, einer Schicht also, die vergeblich versucht, dem Untergang zu entgehen, den Sandor Ksaver Gjalski so treffend beschreibt, und unter ihnen lasen die meisten das Wirtschaftsblatt, und sie bestanden nicht auf einer Modernisierung Kroatiens, sondern auf einer Modernisierung der Adelsgüter. Die Zeitgenossen der Broschüre wußten natürlich, wenn sie einen Text läse, wer sein Autor war, aber wir müssen heute viel Zeit aufwenden, um all diese Dinge zu enziffern, und trotz aller Unter-

suchungen des Quellenmaterials besteht immer noch die Mölichkeit, daß wir etwas falsch aufschlüsseln. Wer arbeitet, macht Fehler, aber es ist besser, die Historiker beginnen so zu denken, als im alten Fahrwasser zu bleiben, das nirgendwohin führt und keine Antworten auf die wesentlichen Fragen geben kann, und das ist die Frage, warum sich die Menschen im Raum Kroatiens so unvernünftig verhalten haben, daß sie sowohl ihre Meinungen als auch die Partei gewechselt haben. Sie versuchten es so und anders, und immer gerieten sie an eine unüberwindbare Mauer, und dann wandten sie sich neuen Möglichkeiten zu.

Diese Broschüre ist umfangreich und den Historikern bisher nahezu unbekannt. Jedenfalls war ihr nie die Bedeutung zuteil geworden, die sie verdient hätte. Aus ihr wird ersichtlich, daß zwischen dem Adel und den Unionisten einerseits und den Nationalen auf der anderen Seite ein schonungsloser Krieg entbrannt war, der bis 1903 günstig für Ungarn verlief, die dank der Politik »teile und herrsche« in diesen Gebieten die Macht behielten.

Ich möchte diese Zusammenfassung mit einem Textbschnitt vom Beginn der Arbeit abschließen: »Ivan Mazuranic (Novi Vinodolski, 18.VIII.1814 - Zagreb, 4.VIII.1890) war nach Josip Jelacic und Josip Sokcevic der dritte hervorragende kroatische Banus un der einzige der zärtlich den Beinamen 'Banus des Volkes' bekommen hat. Er hat diesen Beinamen nicht deshalb bekommen, weil er aus dem Volke stammte, sondern weil er sich in seiner Politik als erster an die 'Bürger und Bauern' wandte, und er wirkte eher durch sein geschriebenes Wort als in Reden, und dabei war er geschickt und gescheit.«

S U M M A R Y

HOW THE POPULISTS WON THE ELECTION IN 1871 ? (AN UNKNOWN BROCHURE BY IVAN MAZURANIC?)

The Austro-Hungarian agreement in 1867 assigned Croatia to the Hungarian half of the Monarchy. The Croatian-Hungarian agreement from 1868 was, on the contrary, an attempt of Croatian aristocrats, who, after abolition of serfdom in 1848, found themselves in great material difficulties, to agree with the government in Budapest, not taking into account that in Croatia powers developed which were ready to make order in Croatia as they liked and for their account. At the head of that movement, conditionally said of course, were Strossmayer and Ivan Mazuranic and the bourgeois élite from civil and military Croatia inclined to modernization.

Ever stronger pressure from people on position to take over the leading role not only in politics but in all of her spheres as well, in the situation of very limited activity after the Agreement, caused the reaction of those who had remained outside the circle of the privileged, i.e. those who had not succeeded to enter the scheme of aristocratic-unionistic orientation. At the head of that movement was plebeian Ivan Mazuranic. Pushed aside after the Austro-Hungarian agreement, he longed for power and in order to get it he used various means, thus also the print which was a powerful arms in the hands of the opposition. As the members of the Illyrian Movement in the 19th century used poems and Aesopian language to express their ideas, Mazuranic, educated in this spirit, was not far from that either, so, the author thinks, Ivan Mazuranic, after publishing his »Manifest of 1848 against Hungarians«, wrote several political documents. However, he did not sign them, or they were undersigned by someone else. If political history of Croatia in the second half of the 19th century is thus conceived, that is in Machiavellian way, then many an enigma could be much more easily solved, although - after historical standards - such procedure would not be justified. But in Croatian territories, where many interests were clashing, and which itself was

neither territorially nor socially united, history took another course than in territories where one spoke about union based on religion.

Publishing the complete brochure »Gradanom i seljakom u Hrvatskoj i Slavoniji uoci izborah godine 1871.« (»To citizens and peasants in Croatia and Slavonia on the eve of elections in 1871«) (Prague, edited by Greger), the author tries, on the basis of its content, or way of thinking, to prove that this brochure was written by Ivan Mazuranic, the first plebeian ban. The brochure was in fact the electoral proclamation addressing citizens and peasants, i.e. the class represented by Mazuranic. On the other hand, almost all persons who were, conditionally said, »attacked« in the brochure lost their positions during the rule of ban Mazuranic, and also their reputation, and almost none of them emerged in political life of Croatia as a powerful personality any more. Brochure was very interesting because it was in fact Mazuranic's program, clear and simple: to unite Croatia, then to work on its progress. The brochure also brings the first clear and public condemnation of the Agreement, which limited the activity of the ban only to education, religion, judicature, so these were the fields in which the ban had done most.

By publishing this brochure the author wants to draw the attention of the researchers onto unsigned proclamations, leading articles in newspapers and brochures. They were written by the most influential politicians of that time and the courage to ascribe a person authority can promote our understanding of history. Ivan Mazuranic with his numerous children could not allow himself to remain without a job. At the same time, as a man from the Coast, which - through Rijeka - was exposed to European influences, he could not be satisfied with the situation in Banal Croatia, nor with such a torn, weak and poor Croatia. He wished for modernization, and the summary at the end of the brochure with instructions to the voters was probably the best instruction for electoral campaign, revealing a skillful writer, a clever man and a capable politician who wanted good for Croatia, believing that aristocracy belonged to the past and that the future belonged to the most able men no matter which milieu they came from.

The text of the brochure is provided with notes which are extremely difficult to explain because its author often mentioned only the first name or a nickname or just described a person, so a lot of work will be required to analyze the persons who had power in the time of Levin Rauch and who were not so black that they had to be forgotten. Most of them belonged to petty noblemen of civil Croatia, a class that uselessly tried to escape destruction, a class so well described by Sandor Ksaver Gjalski, but also a class which mostly followed economic novelties and insisted not on modernization of Croatia, but on modernization of aristocratic property. Contemporaries of the brochure knew of course who they were reading about, but we today must spend much time to find this out; at our level of exploration of the sources we can easily make a mistake. However, one who works makes also mistakes, and it is still better for historians to begin to think in this way, than to proceed along the known paths which lead nowhere nor can answer the most important questions, i.e. why people in Croatian territories behaved so completely unintelligibly, changing opinions and parties. They tried this way or that way, finding always the wall they could not pass so they turned to new possibilities.

The brochure is rather large and almost unknown to the historians. In any case, it has not got the attention it deserves. It shows that the aristocracy and unionists on one side and nationalists on the other waged an uncompromising war which until 1903 was a grist to the Hungarian mill, for the Hungarians led the policy »first split then rule« on Croatian territories.

The author concludes this summary with quotation from the beginning of the text: »Ivan Mazuranic (Novi Vinodolski, August 18, 1814 - Zagreb, August 4, 1890) was, after Josip Jelacic and Josip Sokcevic, the third eminent Croatian ban and the only one who was

called 'plebeian ban'. He was not called that name because of his plebeian origin, but because in his policy he was first to address 'citizens and peasants', acting more through the written word than through speeches, and he did it skillfully and cleverly.«